

OD TEXTU K PREKLADU XVI

2. část'

Linguistic Landscape

Editorky
ALENA ĎURICOVÁ
EVA MOLNÁROVÁ

Praha
2022

OD TEXTU K PREKLADU XVI

2. časť

Linguistic Landscape

Editorky

doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD.

PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Recenzentky

prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc.

doc. Mgr. Marketa Štefková, PhD.

Jazyková redaktorka

PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.

Vydavateľ

Jednota tlumočníkú a prekladateľú

Praha 2022

Publikácia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č.

APVV-18-0115 a je súčasťou riešenia projektu *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

ISBN 978-80-7374-134-1

OBSAH

PREDSLOV	5
JAZYKOVÁ KRAJINA Z POHĽADU KOGNITÍVNO-KULTÚRNEJ A PRAGMATICKEJ PERSPEKTÍVY	6
<i>Zdenko Dobrík</i>	
JAZYKOVÁ KRAJINA BRATISLAVY – AKO JEJ ROZUMIEME? ANALÝZA VYBRANÝCH ASPEKTOV NA PRÍKLADE NOSIČOV Z MICHALSKEJ ULICE V BRATISLAVE.....	15
<i>Zuzana Gašová</i>	
PÁR POZNÁMOK K PREZENTOVANIU ŽIEN V JAZYKOVEJ KRAJINE VYBRANÉHO AREÁLU.....	24
<i>Petra Jesenská</i>	
ŠPECIFIKÁ JAZYKOVEJ KRAJINY INTRAURBÁNNEJ LOKALITY MESTA ERLANGEN (NEMECKO).....	32
<i>Jana Lauková</i>	
MULTIMODÁLNE AGREGÁTY V JAZYKOVEJ KRAJINE.....	41
<i>Eva Molnárová</i>	
VIZUÁLNA STRÁNKA JAZYKOVEJ KRAJINY (NA PRÍKLADE KAPITULSKEJ ULICE V BANSKEJ BYSTRICI).....	48
<i>Nikola Tomaščíková</i>	
VYBRANÉ ASPEKTY POROVNANIA JAZYKOVEJ KRAJINY DVOCH OBCHODNÝCH ULÍC MIEST KOMÁRNO A KOMÁROM.....	57
<i>Sándor János Tóth – Vojtech Istók – Gábor Lőrincz</i>	
ADRESÁR	68

PREDSLOV

Publikácia *Od textu k prekladu* je kolektívnou monografiou, ktorá má svoju dlhoročnú tradíciu a stálych prispievateľov i čitateľov. Od roku 2020 vychádza v dvoch častiach, pričom tá druhá pod podnázvom *Linguistic Landscape* je zameraná na problematiku jazykovej krajiny. Publikácia prezentuje najmä výskumnú prácu riešiteľského tímu, ktorý spolupracuje v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* (2019 – 2023). Riešiteľmi projektu sú členovia Katedry germanistiky, Katedry anglistiky a amerikanistiky, Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici spolu s dvoma partnerskými univerzitami, a to Fakultou aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave a Pedagogickou fakultou Univerzity J. Selyeho v Komárne. Autorom návrhu projektu bol Prof. Dr. Wolfgang Schulze, ktorému by sme chceli venovať aj túto publikáciu.

Od textu k prekladu XVI (2. časť) je venovaná analýzam písomne fixovaného jazyka, ako aj vzájomnej interakcii textu a obrazu a spoločnej percepcie tzv. vizuálneho textu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny vo verejnom priestore z rôznych perspektív. V príspevkoch dominuje komparatívny prístup, uplatnené sú však odlišné sociokultúrne a sociolingvistické praktiky. V rámci jednoprápadových štúdií sa autorky orientovali na mnohotvárnosť jazykovej krajiny slovenských miest prostredníctvom analýzy jasne definovaného a ohraničeného subjektu mesta, detailne interpretujú široké spektrum multimodálnych nosičov (Gašová, Jesenská, Tomáščíková). Konceptuálna schéma centrum versus periféria bola uplatnená pri komparácii jazykovej krajiny štyroch slovenských miest (Dobřík). Interkultúrne aspekty sú preferované v ďalších štúdiách, ktoré skúmajú jazykovú krajinu nemeckého mesta Erlangen a Banskej Bystrice, pričom autorky mapujú aj historické prvky jazykovej krajiny, širokú paletu semiotických jednotiek ovplyvnených globalizáciou a komerčnými cieľmi tvorcov top-down signs i bottom-up signs (Molnárová, Lauková). V štúdiu o jazykovej krajine miest Komárno a Komárom na maďarsko-slovenskom pomedzí dominuje sociolingvistický prístup; autorská trojica sleduje národnostné zloženie obyvateľstva, dokumentuje odlišné zastúpenie dvojjazyčných nápisov a viacjazyčných signov v oboch mestách, čo je ovplyvnené kultúrnou a historickou zakotvenosťou skúmaných lokalít a najmä odlišnými zákonmi upravujúcimi práva národnostných menšín na Slovensku a v Maďarsku (Tóth, Istók, Lőrincz).

Zámerom predloženej publikácie je vytvorenie priestoru na odbornú diskusiu a výmenu názorov. Veríme, že bude prínosná a inšpiratívna pre stálych, ale aj nových čitateľov.

editorky

JAZYKOVÁ KRAJINA Z POHLĎADU KOGNITÍVNO-KULTÚRNEJ A PRAGMATICKEJ PERSPEKTÍVY¹

Zdenko Dobřík

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract

The author approaches linguistic landscapes from the cognitive-cultural and pragmatic viewpoints to answer the question “Why?”. He dealt with the linguistic landscapes of selected cities involved in the APVV-18-0115 research project (i.e. Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bratislava, Komárno) and marginally, the linguistic landscapes of other cities. Using a number of examples, the way how the conceptual scheme of centre vs. periphery has been transposed into these linguistic landscapes is demonstrated. These examples indicate that in the investigated cities, the centre vs. periphery conceptual scheme has been transposed with different degrees of similarity. It results from the fact, that the stakeholders who have been influencing these linguistic landscapes throughout the history and today use(d) different ways of mental processing.

Key words: linguistic landscape, cognitive-cultural viewpoint, conceptual scheme, centre vs. periphery, pragmatic viewpoint

1 Úvod

Príspevok nadväzuje na predchádzajúce príspevky (Dobřík, 2020, 2021) v tom zmysle, že v ňom opätovne uvažujeme o kognitívno-kultúrnom i pragmatickom pozadí a o súvislostiach vytvárania, resp. pretvárania jazykovej krajiny. V príspevku z roku 2021 sme na viacerých príkladoch ukázali, ako sa transponovali konceptuálna schéma *cyklus* a konceptuálna schéma *spojenie* z telesnej skúsenosti do jazykovej krajiny. Pri koncipovaní príspevku sme sa zamerali na transponovanie konceptuálnej schémy *centrum a periféria* do jazykovej krajiny, a to predovšetkým tých miest, ktoré sú obsiahnuté v projekte APVV-18-0115. Opierali sme sa tiež o niektoré doteraz publikované príspevky o jazykovej krajine miest, ktoré sú súčasťou tohto projektu so zámerom rozšíriť doterajšie poznanie (Bajusová, 2021; Gašová, 2021; Jesenská, 2021; Ištók, Lőrincz, Tóth, 2021; Krško, 2021; Lauková, Molnárová, 2020).

2 Teoreticko-metodologické východiská

Východiskom nášho uvažovania r. 2022 boli niektoré z atribútov, ktoré priradil jazykovej krajine Wolfgang Schulze: (a) Jazyková krajina je verejná urbánna komunikácia, verejný text; (b) jazyková krajina má znakovú podobu v širšom slova zmysle, tzn. spolu s jazykovými znakmi ju vytvárajú nejazykové znaky.² Zo semiotického hľadiska je teda multimodálna. Inšpirujeme sa tiež myšlienkami Daniely Hodrovej, ktoré sa v určitých veciach prelínajú so Schulzeho ideami. Nielen pre Schulzeho, ale aj pre Hodrovú je mesto tiež textom: „[...] *Žité* mesto je jako tělo, má svou mentální a citovou stránku, své vědomí i nevědomí. Takové město se chová jako čitelný text, jemuž lze rozumět i na něm se podílet. Rozlišuje text města a městský text, jangový i jinový princip uspořádání města a analogicky také jeho „psaní“ – text-proud a text tkaný“ (2006). Kým Schulze hovorí v súvislosti s procesuálnou stránkou utvárania mesta o verejnej urbánnej komunikácii, Hodrová sa zmieňuje v tej istej súvislosti o urbánnom diskurze, ktorý charakterizuje nasledujúcim spôsobom: „*Urbánní diskurz je zmítán dvěma protikladnými a zároveň se vyvažujícími tendencemi – tendenci ustavit se (často z vůle vládce nebo*

¹Príspevok je publikovaný v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

²Schulze, W. 2018. APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. <https://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-germanistiky/apvv-18-0115-jazyk-v-meste-dokumentovanie-multimodalnej-semiosfery-jazykovej-krajiny-na-slovensku-a-z-komparativnej-perspektivy-1>

vládnoucího režimu) jako jediný, všeurčující a všepohlcující, vše si přispůsobující, „normalizující“ (zahrnuje v to i styl textů psaných o městě a nepřímo i textů ve městě psaných) a tendenci tento jediný a „normální“ diskurs problematizovat, rozrušovat, rozleptávat.“ [...] (Hodrová, 2006, s. 48).

Stotožniť sa s predchádzajúcimi myšlienkami Schulzeho a Hodrovej znamená uvažovať o jazykovej krajine, vysvetľovať ju v duchu *komunikačného nazerania na text*, ktoré je úzko prepojené s kogníciou, emocionálnym a hodnotovým svetom jej tvorcov, ako aj s ich pragmaticky orientovaným jazykovým i nejazykovým konaním.

Komunikačné chápanie jazykovej krajiny vychádza z poznania, že jazyková krajina sa neustále konštruuje v procese „komunikačných výmen“ ich tvorcov a recipientov. V procese týchto výmen vystupuje ten istý človek ako individuum a/alebo ako súčasť určitej skupiny (určitého kolektívu) v pozícii tvorca a/alebo aj recipienta. Recipienti jazykovej krajiny pôsobia jazykovým a ďalším sociálnym konaním na tvorcov jazykovej krajiny v tom zmysle, že ich podnecujú (v niektorých situáciách možno aj do istej miery nútia pod hrozbou sankcie pre neplnenie zákonov a nariadení) meniť jazykovú krajinu určitým spôsobom.

V rámci komunikačno-pragmatického prístupu k jazykovej krajine nemožno opomenúť jej kognitívny aspekt, t. j. význam všeobecného, špecifického a kultúrneho vedenia o svete pri tvorbe jazykovej krajiny. Ľudská kognícia je neoddeliteľne prepojená s prirodzeným jazykom. Jazyk je súčasťou kognície (Schwarzová, 2009, s. 9 -10). Johnson, autor jednej z fundamentálnych publikácií o kognitívnej lingvistike *The Body in the Mind* (1987), sa zaoberal niektorými konceptuálnymi schémami, ktoré tvoria podložie nášho pojmového systému – štruktúru nášho videnia sveta. Autor spomína nasledujúce konceptuálne schémy: *cyklus, spojenie, centrum a periféria, celok a časť, nádoba*. K poznaniu konceptuálnych schém dospel Johnson a ďalší na základe skúmania významovej štruktúry slov, ich prenesených významov, slovných spojení, frazeologizmov. Tieto schémy, vrátane schémy *centrum a periféria*, vychádzajú z našej telesnej a priestorovej skúsenosti.

3 Konceptuálna schéma centrum a periféria

Štruktúrnymi prvkami konceptuálnej schémy centrum a periféria sú: *entita* (ľudská bytosť), *centrum* (srdce), *periféria* (prsty, vlasy). To, že konceptuálna schéma centrum a periféria má oporu v telesnosti a jej priestore, potvrdzujú aj vysvetlenia pomenovaní centrum a periféria v KSSJ (2003):

centrum – 1. *stred, op. okraj, periféria centrum mesta, bývať v centre* 2. *ústredie, sprisahanecké; anat. nervové centrum, centrum reči [...]* (s. 85);

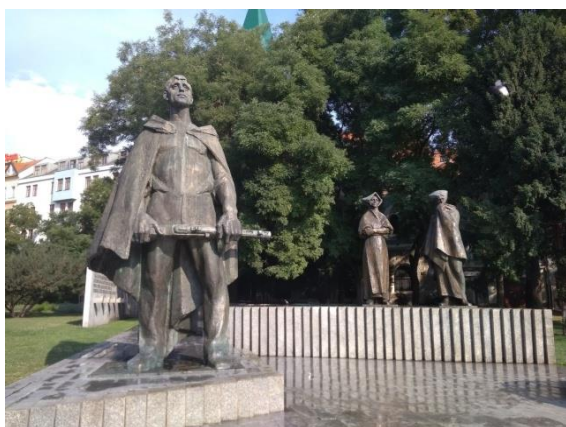
periféria – 1. *okrajová oblasť, op. centrum, stred; periféria mesta; periférny príd. m.: lek. periférne nervstvo* (s. 473).

V každodennom jazyku sa vyskytujú početné vyjadrenia, v ktorých sa prejavuje prenesený význam konceptuálnej schémy centrum a periféria, napr. *byť v centre pozornosti, byť na periférii záujmu*. Konceptuálna schéma siaha tiež do priestoru vedeckej komunikácie v rôznych vedných odboroch. Premieta sa aj do vyjadrení v rámci lingvistického diskurzu, ktoré sa vzťahujú na heterogénnu podstatu jazyka a slovnej zásoby. Často sa hovorí o centre a periférii v jazyku, rovnako aj o centre a periférii v slovnej zásobe. V kognitívnej (prototypovej) sémantike sa hovorí o prototypových prvkoch konkrétnej lexikálnej kategórie, ktoré sa nachádzajú v centre pomyselného kruhu a jej prvkoch, ktoré ležia na periférii pomyselného kruhu.

Konceptuálna schéma centrum a periféria je zastúpená v jazykovom svete kalendára, v ktorom sa prejavuje mentálne spracovanie všetkých dní v roku, v zmysle rozlišovania medzi výnimočnými (sviatočnými a pamätnými) a bežnými dňami. V porovnaní s bežnými (pracovnými) dňami sú tie sviatočné cieľavedome vyznačené červenou farbou a je pri nich tiež uvedený názov sviatku. Výnimočné dni sú v centre verejného záujmu, t. j. v centre pozornosti médií, vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií. Takéto členenie dní v rámci jednoročného cyklu je univerzálne v tom zmysle, že sa vyskytuje v rôznych jazykovo-kultúrnych spoločnostiach. Uvedené členenie dní má okrem univerzálneho rozmeru aj špecifický rozmer, do ktorého sa premietajú historické a ďalšie sociokultúrne svojráznosti (udalosti, tradície, osobnosti) určitého jazykovo-kultúrneho spoločenstva, ktoré ho ako celok, resp. jeho prevažnú časť, držia pohromade. V slovenskom jazykovo-kultúrnom prostredí je dlhodobá (do roku 1989 i po roku 1989 s krátkodobými prestávkami) „v centre verejného záujmu“ 29. august, t. j. deň, keď sa začalo v roku 1944 Slovenské národné povstanie.

V súvislosti s týmto dňom sa ukazuje, že konceptuálna schéma *centrum a periféria* sa premietla tiež do Príkazu Povereníctva pre vnútro v Bratislave zo dňa 12. 1. 1946, v ktorom je adresovaná výzva všetkým národným výborom, aby „[...] v rámci celoštátnej akcie pre nové pomenovania ulíc bolo pamätané na dôležité a slávne dni povstania tým, že v každom meste budú niektoré z hlavných ulíc pomenované názvom ulica³ Národného povstania, ulica 29. augusta (pozri tiež Odaloš, 2006, s. 110). Približne od 50. rokov až do súčasnosti sú námestia a ulice v centre (alebo aj na periférii) vo väčšine miest a obcí pomenované podľa tejto udalosti alebo dni, kedy táto udalosť začala.⁴ V Banskej Bystrici sa nachádza v centre mesta *Námestie SNP* a neďaleko od centra aj *Ulica 29. augusta*.

(a) **V Bratislave** je v centre tiež Námestie SNP (od 1961 do 1970 a od 2001 až po súčasnosť) a Ulica 29. augusta. Na Námestí SNP 32 je lokalizovaný aj Pamätník SNP (obr. 1) Okrem toho sú po tejto udalosti pomenované aj niektoré iné významné artefakty, napr. Most SNP (obr. 2), ktorý má z perspektívy vnímania celého územia mesta Bratislavy centrálnu pozíciu, dotvára turisticky impozantnú siluetu nášho hlavného mesta na Dunaji (od r. 1993 do 28. augusta 2012 známy ako Nový most), od 16. mája 2018 je Most SNP národnou kultúrnou pamiatkou. Neprehliadnuteľná vyhladková veža a kaviareň s nádherným výhľadom na okolie (pôvodne pod názvom Bystrica) je po rekonštrukcii od r. 2005 známa pod názvom UFO.

Obr. 1 Pamätník SNP Bratislava na Námestí SNP⁵

Obr. 2 Most SNP Bratislava⁶

(b) **V Banskej Štiavnici** je na periférii Ulica 29. augusta – teda mimo centra mesta a aj ulica pomenovaná po tejto udalosti, teda Ulica SNP. V centre mesta a jeho blízkosti sú umiestnené tri pomníky venované pamiatke SNP: a) na Kammerhofskej ulici je Pomník Obetiam 2. svetovej vojny a SNP (obr. 3); v Botanickej záhrade vedľa Strednej odbornej školy lesníckej je Pomník SNP s nápisom „Na večnú slávu žiakom SLTŠ, ktorí obetovali svoje mladé životy v slávnom SNP“ (obr. 4); ale aj vo vzdialenejšej miestnej časti Štefultov na Námestí padlých hrdinov (obr. 5). Pripomenieme aj Pomník hrdinom SNP v miestnej časti Počúvadlianske jazero, 40 m od autobusovej zastávky smerom do obce Počúvadlo.

(c) **V Komárne** sa v periférnej časti mesta tiež nachádza Ulica SNP, jej lokalizáciu možno zdôvodniť z geopolitického a historického zorného uhla: Po Viedenskej arbitráži r. 1938 bolo Komárno pripojené k Maďarsku a zároveň sa stalo sídlom novej župy, v čase vypuknutia SNP bolo teda toto mesto súčasťou Maďarska.

³Názvy ulíc uvádzame v pôvodnom pravopise vtedajšieho obdobia – zmena písania názvov tohto typu (Ulica SNP) vstúpila do platnosti v nových PSP 1. 9. 1991.

⁴V súvislosti s touto výzvou bolo prirodzené očakávať, že zo strany vtedajšej moci „zafunguje“ implikačný stereotyp v plnom rozsahu v tom zmysle, že ulice, popri prípade ďalšie verejné priestranstvá v centre či na periférii miest a obcí budú pomenované nielen po predmetnej udalosti (SNP) a dni, keď sa začala, ale aj po najvyšších predstaviteľoch povstaleckej armády, ktorí sa na nej podieľali. Napriek tomu, že generáli Golian a Viest zahynuli za dodnes presne nevyjasnených okolností (s najväčšou pravdepodobnosťou v koncentračnom tábore vo Flossenbürgu v Nemecku), nedostali sa po skončení vojny zo známych politických dôvodov ani na perifériu verejných priestranstiev. V Banskej Bystrici sa tak stalo až približne v polovici 80. rokov, keď mestské zastupiteľstvo pomenovalo podľa nich ulice na najnovšom sídlisku v Sásovej. Až po roku 1989 poslanci mesta „posunuli obidvoch generálov“ o niečo bližšie k centru.

⁵ zdroj obr. 1: <http://monuments-remembrance.eu/sk/panstwa/slowacja-5298-memorial-of-slovak-national-uprising-bratislava-2>

⁶ zdroj obr. 2: <https://www.planetslovakia.sk/zaujímavosti/176-most-snp-bratislava>

Oslobodením 30. marca 1945 sa vrátili hranice do predvojnového stavu a Komárno sa opäť stalo hraničným mestom Československa.

Obr. 3 Banská Štiavnica, Pomník Obetiam 2. svetovej vojny a SNP, Kammerhofská ulica⁷

Obr. 4 Banská Štiavnica, Pomník SNP žiakom SLTŠ. Botanická záhrada vedľa SOLŠ

Obr. 5 Banská Štiavnica, miestna časť Štefultov, Námestie padlých hrdinov

(d) **V Banskej Bystrici** sa rovnako prejavuje metaforická podoba transferu konceptuálnej schémy centrum a periféria „z telesnosti“ do jazykovej krajiny mesta v „v *textoch písaných o meste*“, ako o tom píše Hodrová (2006, s. 48). Patria sem knižné publikácie, publicistické texty, propagačné materiály, spomienkové predmety, básne atď. Jedným z príkladov je názov publicistického textu *V srdci SNP, v Banskej Bystrici, je múzeum, pamätník povstania*⁸. Na webovej stránke Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB sa uvádza: „*Banskej Bystrici patrí právom prívlastok – „Srdce Slovenska“ a to nielen kvôli polohe [...]*“⁹. Na webovej stránke mesta Banská Bystrica možno čítať „*Banská Bystrica – srdce stredného Slovenska – leží vo Zvolenskej kotline.*“¹⁰ Metaforická podoba transferu konceptuálnej schémy centrum a periféria sa môže prejaviť aj v stvárnení architektonických diel, ktoré sú súčasťou jazykovej krajiny. Jednou z interpretácií vonkajšej podoby budovy Pamätníka SNP (obr. 6) je, že má tvar rozpolteného srdca. Postavený je podľa návrhu architekta Dušana Kuzmu, nadaného spojenca našiel v umelcovi Jozefovi Jankovičovi, dielo bolo dokončené r. 1969. Možno najpresvedčivejším príkladom konceptuálnej schémy centrum a periféria je osud súsošia Obete varujú (obr. 7) sochára Jozefa Jankoviča, ktoré je jednou z neodmysliteľných dominánt Pamätníka SNP v Banskej Bystrici. Zámerne citujeme dlhšie: „*Nebolo to vždy tak, a aj preto niekedy monumentálne súsošie označujú ako „putujúci“ pamätník. Jankovič ho vytvoril k 25. výročiu Povstania v roku 1969, na svojom mieste v areáli novej dominanty Bystrice však zotrvalo iba krátko. Skončilo totiž v sklade blízko mesta. Bývalý námestník riaditeľa vtedajšieho Krajského ústavu štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Jozef Likavčan hovorí, že museli vynaložiť veľkú snahu, aby pamätník neskôr dostali zo skladiska aspoň do areálu pamätníka vo vypálenej obci Kalište. Tá sa stala jeho prechodným domovom na tridsať rokov – až do roku 2004, kedy sa rozhodlo o jeho návrate na pôvodné miesto do Pamätníka SNP*“¹¹ (Fajčíková, 2017).

Uvedený príklad „putujúceho“ pamätníka-súsošia je jasným dôkazom, ako pod vplyvom politických udalostí nastáva nielen zmena pomenovaní, ale niekedy dokonca aj technicky a finančne náročný presun objektov z centra na perifériu, v uvedenom prípade ide aj o víťaný a zaslúžený návrat naspäť do centra, na pôvodné miesto – medzi rozpoltené časti srdca Pamätníka SNP.

⁷ zdroj obr. 3, 4, 5: <https://www.vets.cz/vpm/18593-pomnik-obetiam-2-svetovej-vojny-a-snp/>

⁸ <https://www.teraz.sk/slovensko/snp-banska-bystrica-muzeum-pamatnik/56644-clanok.html>

⁹ <https://www.fpvvmv.umb.sk/uchadzaci/studuj-v-srdci-slovenska>

¹⁰ <https://www.banskabystrica.sk/zivot-v-meste/o-meste/>

¹¹ <https://mybystrica.sme.sk/c/20555243/obete-varuju-putujuce-susosie-sa-zdalo-sudruhom-pesimisticke.html>

Obr. 6 Pamätník SNP v Banskej Bystrici¹²

Obr. 7 Súsošie Obete varujú¹³

Metaforická podoba transferu konceptuálnej schémy centrum (a periféria) sa môže prejavíť aj v textoch písaných o meste. Na webovej stránke *Za živa v Bystrici* sa nachádza časť *Spomienky* s podnázvom BB MON AMOUR¹⁴ (slov. BB MOJA LÁSKA), ktorá obsahuje spomienky dobových svedkov, básne, prejavy lásky, obdivu a sympatie k mestu. Súčasťou názvu je aj kvázi multimodálny slogan *I ♥ Banská Bystrica*.

Každoročne (s výnimkou covidovej prestávky) sa koná športovo-spoločenské podujatie s názvom *Beh v srdci SNP*. Ak by sme vychádzali z predchádzajúcej časti textu o metafore srdca v spojitosti s Banskou Bystricou, dalo by sa na základe deduktívneho usudzovania očakávať, že podujatie sa koná v tomto meste – v skutočnosti však prebieha v Sučanoch neďaleko Martina.¹⁵ Tento fakt je jedným z nekonečných prejavov toho, že uchopovanie reality sa deje v duchu sociálneho konstruktivismu, ktorý vysvetľuje realitu a významy ako sociálne konštrukty. Tieto nie sú stále, neustále sa menia v procese interakčného sociálneho, a teda aj jazykového konania rôznych sociálnych skupín, event. individuí, ktoré majú rôzne kognitívne, emocionálne a hodnotové svety, pričom každá skupina, resp. každé individuum sa usiluje o ich presadenie. Do sociálnych konštruktov sa môže premietnuť individuálna alebo kolektívna pamäť tvorcov reality alebo aj ich predkov (Dobrík, 2020).

Metaforická podoba transferu predmetnej konceptuálnej schémy vystupuje v multimodálnej podobe aj „v textoch písaných v meste“ (Hodrová, 2006, s. 48), ktoré sú súčasťou nášho výskumu v projekte APVV. Vyjadrenie vzťahu k mestu je súčasťou reklamných predmetov, nápisov a tabúl v meste (pozri obr. 8).

Obr. 8 Multimodálna podoba nápisov na reklamných predmetoch a reklamných tabuliach¹⁶

¹² zdroj obr. 6: <https://www.sorger.sk/atrakcie/muzeum-snp-banska-bystrica>

¹³ zdroj obr. 7: <http://monuments-remembrance.eu/sk/panstwa/slowacja-5/52-the-victims-warning-2>

¹⁴ <https://www.zazivabystrici.eu/> (cit. 2. 10. 2022).

¹⁵ Možno predpokladať, že názov športovo-spoločenského podujatia súvisí so silným partizánskym odbojovým hnutím proti fašizmu v oblasti Turca.

¹⁶ zdroj obr. 8: 8a) <https://www.facebook.com/ilovebanskastiavnica>; obr. 8b) <https://www.alamy.com/stock-photo-i-love-bratislava-shop-bratislava-slovakia-europe->; obr. 8c) <https://www.amazon.com/Love-Komarno-fridge-magnet-design/dp/B08NWKJD1H>; obr. 8 d) <https://www.amazon.com/Banska-Bystrica-fridge-magnet-design/dp/B08NWN5BC3>

4 Prítomnosť Sándora Petőfiho v jazykovej krajine Banskej Štiavnice, Bratislavy a Komárna

V tejto časti príspevku si všímame, ako sa menila prítomnosť Sándora Petőfiho v jazykovej krajine Banskej Štiavnice, Bratislavy a Komárna v kontexte konceptuálnej schémy centrum a periféria a meniaceho sa socio-kultúrneho kontextu.

Po vzniku Československej republiky r. 1918 bol vynechaný zo zoznamu prominentných osobností, po ktorých boli pomenované ulice, resp. ďalšie verejné priestranstvá Banskej Štiavnice aj básnik a bývalý študent banskoštiavnického lýcea Sándor Petőfi (Harvan, 2019, s. 120), ktorý na tomto gymnáziu študoval v r. 1838 – 1839. Avšak pamätná tabuľa s maďarským textom venovaná Sándorovi Petőfimu (obr. 9), ktorá bola osadená r. 1896 na čelnej fasáde budovy Evanjelického lýcea (obr. 10), postavenej v klasicistickom štýle v r. 1828 – 1830, nebola odstránená. Dnes je táto budova národnou kultúrnou pamiatkou. Jej ponechaniu na pôvodnom mieste zrejme pomohla skutočnosť, že na druhej strane vchodu do budovy školy bola osadená tiež pamätná tabuľa inému študentovi – Andrejovi Sládkovičovi (tamže, s. 123-124). Od roku 1989 až do súčasnosti nedošlo k väčšiemu zastúpeniu Petőfiho vo verejnom priestore mesta.

Obr. 9 Pamätná tabuľa S. Petőfiho na budove pamätného Evanjelického lýcea, Banská Štiavnica¹⁷

Obr. 10 Budova Evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici¹⁸

Údaje o pomenovaní, resp. o premenovaní verejných priestranstiev Bratislavy po Sándorovi Petőfimu, sme získali najmä z interaktívnej Ortwayho databázy.¹⁹ Táto databáza nadväzuje na knihu Tivadara Ortwayho, ktorá vyšla v roku 1905 pod názvom *Ulice a námestia mesta Bratislavy*. Do dnešného dňa je jedným z najpresnejších opisov kultúrneho a historického rozvoja hlavného mesta. Teraz prejdeme k tomu, akým spôsobom dotváral Petőfi jazykovú krajinu Bratislavy v minulosti a ako je to v súčasnosti. Od roku 1879 približne do roku 1921 bola pomenovaná po Petőfimu ulička, ktorá sa nachádza neďaleko zámockých schodov. Do roku 1879 sa nazývala táto ulica Kis Vár útca (slovensky: Malá zámocká ulička). V súčasnosti je to Beblavého ulica. Ďalšou formou sprítomnenia Petőfiho v Bratislave v období monarchie bola socha, ktorú vytvoril v roku 1911 Béla Rudnay. Pôvodne bola umiestnená v centre mesta na dnešnom Hviezdoslavovom námestí (v tom čase Kórsó útca) pred starou budovou dnešného Slovenského národného divadla (v tom čase Mestského divadla). V roku 1921 sochu poskladanú v debnách odviezli do garáže Grassalkovichovho paláca a neskôr do jednej z maštali. Približne od polovice 50. rokov minulého storočia až do roku 2002 bola zakomponovaná do Sadu Janka Kráľa v Petržalke, teda z perspektívy centra mesta sa v tom čase nachádzala ďaleko od neho. Opakovane ju tam poškodzovali vandali, najmä v polovici 90. rokov – v čase pomerne napätých slovensko-maďarských vzťahov. Preto bola v roku 2002 demontovaná. Zrekonštruovaná socha Sándora Petőfiho (obr. 11) bola odhalená o rok neskôr v bratislavskej Medickej záhrade. V roku 2011 bola znovu odhalená na budove na Panenskej ulici č. 27 zrekonštruovaná pamätná tabuľa (obr. 12) venovaná Petőfimu, v ktorej bol ubytovaný v roku 1843 niekoľko mesiacov.²⁰ V bratislavskej časti Podunajské Biskupice je jedna z ulíc pomenovaná po tomto básnikovi a politikovi.

¹⁷ zdroj obr. 9 <https://www.vets.cz/vpm/18593-pomnik-obetiam-2-svetovej-vojny-a-snp/>

¹⁸ zdroj obr. 10 <https://www.hauzi.sk/evanjelicke-lyceum-v-banskej-stiavnici>

¹⁹ <https://www.ortway.eu/sk/miesta>

²⁰ <https://www.bratisslavskenoviny.sk/samosprava/30218-na-panenskej-odhalili-tabulu-Sándora-petőfiho>

Obr. 11 Socha Sándora Petőfiho v Medickej záhrade v Bratislave²¹

Ladislav Barabás, vets.cz

Obr. 12 Pamätná tabuľa Sándora Petőfiho na Panenskej ulici 27 v Bratislave²²

V Komárne je pomenovaná po tomto revolučnom básnikovi a politikovi ulica, ktorá prechádza centrom mesta. V blízkom centre mesta sa nachádza aj Petőfiho busta (obr. 13). Umiestnená je na vysokom podstavci, nahradila pôvodnú bustu Gábriela (občasne sa uvádza aj meno Gábor) Steinera, jedného zo zakladateľov Komunistickej strany Československa. Busta na slávu Petőfimu bola odhalená 22. septembra 2017 v malom parku na námestí Senný trh neďaleko Petőfiho ulice v Komárne; pozri výsek z mapy (obr. 14). Umiestnenie busty v centre mesta i pomenovanie ulice po ňom súvisí s tým, že v meste majú výrazné zastúpenie obyvatelia maďarskej národnosti. Pri súťažnom výbere tejto osobnosti rozhodol aj známy fakt o priateľstve s bývalým konškolákom z kalvínskeho kolégia v meste Pápa, komárňanským rodákom, spisovateľom Mórom Jókaim²³. Na Alžbetinom ostrove v Komárne u Jókaiovcov napísal Sándor Petőfi báseň s názvom *A Dunán* (Na Dunaji)²⁴.

Obr. 13 Busta S. Petőfiho, Komárno, Senný trh²⁵

Obr. 14 Výsek mapy Komárno (zdroj: Mapy.cz)

²¹ zdroj obr. 11: <https://madari.sk/magazin/historiasucasnost/z-historie-petofiho-sochy-v-bratislave>

²² zdroj obr. 12: <https://www.bratislavskenoviny.sk/samosprava/30218-na-panenskej-odhalili-tabulu-sandora-petofiho>

²³ <https://ahojkomarno.sk/sochy-ktore-su-charakteristicke-pre-komarno-2-cast/>

²⁴ Petőfi Sándor: *A Dunán* (Na Dunaji). <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/petofi-sandor-DFB2/ifjukori-koltemenyek-DFB7/a-dunan-E130/Na>

²⁵ zdroj obr. 13: <https://ahojkomarno.sk/sochy-ktore-su-charakteristicke-pre-komarno-2-cast/>

V príspevku sme sa zamerali na konceptuálnu schému centrum a periféria a na jej transponovanie z telesnej skúsenosti do jazykovej krajiny. Jej transponovanie je ovplyvnené všeobecným, špecifickým a kultúrnym vedením o svete, ako aj emocionálnym, hodnotovým i pragmatickým svetom tvorcov jazykovej krajiny. Z uvedených príkladov sa ukazuje, že transponovanie konceptuálnej schémy centrum a periféria do jazykovej krajiny je v sledovaných mestách čiastočne zhodné i rozdielne. Túto skutočnosť možno vysvetliť spôsobom mentálneho spracovania socio-kultúrnej minulosti a súčasnosti jednotlivých miest tými, ktorí podstatným spôsobom ovplyvňujú podobu jazykovej krajiny toho-ktorého mesta. Patrí k nim predovšetkým politická reprezentácia jednotlivých miest (napr. poslanci) a občania miest, ktorí majú možnosť ako indivíduá i členovia rôznych záujmových skupín komunikovať s komunálnou politickou reprezentáciou aj o jazykovom stvárnení miest, najmä o top-down signs.

Použitá literatúra

- BAJUSOVÁ, M. 2021. Vplyv nových médií a technológií na jazykovú krajinu Banskej Štiavnice. In: *Od textu k prekladu XV 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : JTP, 2021, s. 6-17.
- DOBRÍK, Z. 2020. Interpretácia vytvárania jazykovej krajiny Banskej Štiavnice z perspektívy sociálneho konštruktivismu. In: *Nová filologická revue*, 2020, č. 2, s. 127-138.
- DOBRÍK, Z. 2021. Kognitívne a pragmatické aspekty tvorenia jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 18-23.
- DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E. 1998. *Textová lingvistika*. Bratislava: Stimul, s. 99-119.
- GAŠOVÁ, Z. 2021. Rozmanitosť jazykovej krajiny Bratislavy. In: *Od textu k prekladu XIV 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : JTP, 2021, s. 24-32.
- HARVAN, D. 2019. Československá republika (1918 – 1939) – budovanie vedomia štátnej príslušnosti a občianskej hrdosti na príklade Banskej Štiavnice. (Príspevok k vzniku 100. výročia Československej republiky). In: *Zborník Slovenského banského múzea Banská Štiavnica*. Eds. J. Labuda, A. Matejková. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, roč. XXVI, 2019, s. 117-155.
- HODROVÁ, D. 2006. *Citlivé mesto (Eseje z mytopoetiky)*. Praha : Akropolis, 2006.
- ISTÓK, V. – LÖRINCZ, G. – TÓTH, S. J. 2021. Porovnávací základ k jazykovej krajine Komárna: Maďarsko a diachronia. In: *Od textu k prekladu XV 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : JTP, 2021, s. 33-44.
- ISTÓK, V. – TÓTH, S. J. 2020. Výskum jazykovej krajiny v mestách Komárno a Komárom do r. 2019. In: *Od textu k prekladu XIV 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová. Praha : JTP, 2020, s. 16-23.
- JOHNSON, M. 1987. *The Body in the Mind*. Chicago and London : University of Chicago Press, 1987.
- KAČALA, J. a kol. 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 2003. Bratislava : SAV, 2003.
- KRŠKO, J. 2021. Tlak ideológie na propriálnu stránku jazykovej krajiny – na príklade banskobystrickej urbanonymie. In: *Od textu k prekladu XV. 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : JTP, s. 62-72.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Eds. A. Ďuricová, E. Molnárová. Banská Bystrica : Vydavateľstvo UMB Belianum, 2020, s. 97-111.
- ODALOŠ, P. 2006. *Dynamika premien urbanonymie*. In: Sociálny kontext onymie. Eds. J. Krško, M. Imrichová, P. Odaloš. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2006, s. 74-122.
- SCHRÖDER, M. 2012. *Kommunikationstheoretische Fragestellung in der kognitiven Metaphernforschung*. Tübingen : NarrVerlag, 2012.
- SCHWARZOVÁ, M. 2009. *Úvod do kognitívnej lingvistiky*. Praha : Dauphin, 2009.

Internetové zdroje

- Fajčíková, K.: *Obete varujú. Putujúce súsošie sa zdalo súdruhom pesimistické*. In: *My Bystrica*. 10. jún 2017. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. <https://mybystrica.sme.sk/c/20555243/obete-varuju-putujuce-susosie-sa-zdalo-sudruhom-pesimisticke.html>
- ORTVAYHO DATABÁZA [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://www.ortvay.eu/sk/miesta>
- SUSLA, B. 2013. *Z histórie Petőfiho sochy v Bratislave*. In: *MAĎARI.SK*. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://madari.sk/magazin/historiasucasnost/z-historie-petofiho-sochy-v-bratislave>
- TASR (2011). *Na Panenskej odhalili tabuľu Sándora Petőfiho*. In: *Bratislavské Noviny.sk* [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://www.bratislavskenoviny.sk/samosprava/30218-na-panenskej-odhalili-tabulu-Sandora-petofiho>
- BB MON AMOUR. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://www.zazivavbystrici.eu/>
- Pomník Obetiam 2. svetovej vojny a SNP*. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://www.vets.cz/vpm/18593-pomnik-obetiam-2-svetovej-vojny-a-snp/>
- Sochy, ktoré sú charakteristické pre Komárno. 2. časť. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://ahojkomarno.sk/sochy-ktore-su-charakteristicke-pre-komarno-2-cast/>
- Petőfi Sándor: *A Dunán*. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/petofi-sandor-DFB2/ifjukori-koltemenyek-DFB7/a-dunan-E130/>
- Na Panenskej odhalili tabuľu Sándora Petőfiho. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://www.bratislavskenoviny.sk/samosprava/30218-na-panenskej-odhalili-tabulu-sandora-petofiho>
- Múzeum SNP. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: www.sorger.sk/atracie/muzeum-snp-banska-bystrica
- Obete varujú. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <http://monuments-remembrance.eu/sk/panstwa/slowacja-5/52-the-victims-warning-2>
- Most SNP Bratislava. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://www.planetslovakia.sk/zaujímavosti/176-most-snp-bratislava>
- Pamätník SNP Bratislava na Námestí SNP 32. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <http://monuments-remembrance.eu/sk/panstwa/slowacja-5/298-memorial-of-slovak-national-uprising-bratislava-2>
- Mapy.cz. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: <https://sk.mapy.cz/zakladni?x=19.6791881&y=48.7776168&z=8>

Autor príspevku

doc. PaedDr. **Zdenko Dobřík**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40,
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: zdenko.dobrik@umb.sk

JAZYKOVÁ KRAJINA BRATISLAVY – AKO JEJ ROZUMIEME? ANALÝZA VYBRANÝCH ASPEKTOV NA PRÍKLADE NOSIČOV Z MICHALSKEJ ULICE V BRATISLAVE¹

Zuzana Gašová

Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Abstract

The aim of the article is to present the linguistic landscape of Bratislava from the point of view of its comprehensibility in the context of monolingual signs in a language other than Slovak. The starting point is the project description document APVV-18-0115 *Language in the city – documenting the multimodal semiosphere of the language landscape in Slovakia and from a comparative perspective* (cf. Schulze 2018) and the intention set within the project.

Key words: linguistic landscape, Bratislava, communication, comprehensibility, sign, multimodality

1 Na úvod

Cieľom predkladaného článku je uchopiť problematiku skúmania jazykovej krajiny – v rámci napĺňania projektového zámeru stanoveného v opise projektu APVV-18-0115 (porov. Schulze, 2018) – inovatívnym spôsobom. V popredí stojí aplikácia princípov procesu komunikácie na oblasť jazykovej krajiny. Takýto pohľad na jazykovú krajinu predstavuje len jeden z aspektov, ktorým bola v priebehu doterajšieho riešenia projektovej úlohy venovaná pozornosť. Ďalšie, nemenej zaujímavé uhly pohľadu na jazykovú krajinu sú prezentované aj v najnovších štúdiách a článkoch ostatných členov riešiteľského kolektívu (porov. napr. Bajusová, 2021; Dobrík, 2021; Istók, Lörinz, 2021; Jesenská, 2021; Jurčáková, Štefaňáková, 2021; Krško, 2021; Lauková, 2021; Molnárová, 2021; Tóth, 2021).

2 Teoretické a metodické východiská

Otázka porozumenia sprostredkovanej informácie sa pri ľudskej komunikácii často primárne spája s použitím konkrétneho komunikačného jazyka – t. j. dôležitá je skutočnosť, či komunikujúci ovládajú jazyk, ktorý je nástrojom komunikácie. Avšak do hry vstupujú aj iné faktory ovplyvňujúce úspešnosť procesu komunikácie, ako charakteristiky komunikujúcich (napr. ich vlastnosti, vedomosti a schopnosti) a ich vzájomné postavenie, ďalej komunikačný a situačno-tematický rámec či výber prostriedkov komunikácie a spôsob narábania s nimi. Ak takýto proces komunikácie premietneme na výskum jazykovej krajiny², stávajú sa pre uchopenie tohto procesu dôležitými nasledujúce vzťahy: Ako komunikační partneri fungujú: jazyková krajina reprezentovaná konkrétnym **nosičom**³ a recipient jazykovej krajiny reprezentujúci istú **primárnu cieľovú skupinu**. Komunikácia je viazaná na konkrétny **situačno-tematický rámec**, t. j. na istú konkrétnu oblasť komunikácie. Samotný proces komunikácie sa spája s prenosom informácie, odovzdaním istého (zamýšľaného) posolstva recipientovi prostredníctvom nosiča. Úspešnosť takejto komunikácie je podmienená skutočnosťou, ako recipient porozumie posolstvu prezentovanom na nosiči, a teda – ako interpretuje jeho funkciu ako celku. Tento proces je v korelácii s **mierou zrozumiteľnosti**

¹Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

²Pre pojem jazykovej krajiny vnímam ako východiskovú definíciu autorov Landry a Bourhis (1997, s. 25): „Jazyk verejných označení opatrených nápismi, resp. jazykovými prostriedkami, akými sú napr. dopravné značenie, reklamné billboardy, názvy ulíc, názvy miest, komerčné označenia názvov obchodov a štátnych budov vytvára jazykovú krajinu danej oblasti, regiónu alebo mestskej aglomerácie“ [preklad autorka]. Pojem je však okrem jeho previazanosti s jazykom potrebné rozšíriť o ďalšie semiotické systémy a vnímať ho ako multimodálny celok (znak).

³K pojmu *nosič* (angl. *sign*) porov. Gašová (2020, s. 70). Nosič predstavuje *de facto* médium, ktoré sprostredkáva informáciu, a za jeho vznikom stojí konkrétny tvorca. Avšak vzhľadom na skutočnosť, že tvorca nosiča ustupuje v procese komunikácie do úzadia do takej miery, že pre recipienta sa stáva takpovediac neviditeľným, zatiaľ čo prítomnosť nosiča ako takého má (vizuálne) dominantné postavenie, budem pre proces komunikácie viazaný na jazykovú krajinu nosiču na princípe metonymie prisudzovať rolu komunikujúceho – odosielať informácie.

informácie sprostredkovanej pomocou nosiča, pričom miera zrozumiteľnosti sa priamo viaže na efektívnosť narábania s výrazovými prostriedkami (jazykovými a grafickými znakmi).

Rovnako ako pri medziľudskej komunikácii v základnom slova zmysle, kde komunikujúcich tvoria odosielateľ a prijímateľ správy (porov. Shannon, Weaver, 1949), možno sa aj pri komunikácii medzi nosičom jazykovej krajiny a recipientom oprieť o Griceho princíp kooperácie (porov. Grice, 1975), ktorý u komunikujúcich strán predpokladá vôľu komunikovať. Možno preto vychádzať z toho, že nosiče sú usporiadané tak, aby sprostredkovali istú informáciu a recipienti majú snahu porozumieť nosičom, t. j. hľadať ich výpovednú hodnotu a interpretovať výrazové prostriedky na nosiči. Vzťah komunikujúcich je však pri takomto type komunikácie, viazanom na písomnú rovinu, špecifický v tom, že nosič – ako výsledok činnosti jeho tvorca, odosielateľa správy – má statickú podobu a recipient, prijímateľ správy je „odkázaný“ na interpretáciu pevne danej podoby nosiča.⁴ Pri sprostredkovaní informácie medzi autorom a recipientom textu nejde v takomto prípade o bezprostrednú, dynamickú komunikáciu. Zrejme aj z tohto dôvodu možno pri tomto type komunikácie sledovať súbežné používanie viacerých, vzájomne sa dopĺňajúcich stratégií, ktoré majú posilniť proces dorozumievania. Tieto budem označovať ako **posilňovače zrozumiteľnosti**. V rámci jazykových prostriedkov k nim patrí používanie všeobecne zrozumiteľných prvkov, akými sú napríklad internacionalizmy, propriá, všeobecne známe skratky týkajúce sa napr. mier a váh, číslice, ale aj sprostredkovávanie významu pomocou grafických prvkov, ktoré majú ikonický charakter alebo charakter etablovaných symbolov. Ako posilňovač zrozumiteľnosti môže pôsobiť aj syntagmatická rovina nosiča ako znaku, t. j. spôsob jeho začlenenia do jazykovej krajiny napovedajúci jeho funkciu.

Snahu uchopiť vyššie uvedený proces komunikácie medzi jazykovou krajinou a recipientom možno premietnuť do snahy odpovedať na otázku, aký je dôvod použitia daných výrazových prostriedkov (jazykových a príp. grafických prvkov) na nosiči, aká je **funkcia** týchto výrazových prostriedkov s ohľadom na primárnu cieľovú skupinu v danom situačno-tematickom rámci. Analýza prezentovaného materiálu⁵ (porov. kap. 3) je preto systematicky zameraná na nasledujúce aspekty:

- (1) Použité výrazové prostriedky: Dôraz je kladený na jazykové a prípadné grafické prvky prítomné na konkrétnom nosiči.
- (2) Situačno-tematický rámec: V kontexte jazykovej krajiny sú typickými napr. komerčný rámec viažuci sa na obchody a prevádzky ponúkajúce tovary a služby; kultúrny rámec spájajúci sa s prezentáciou kultúry a inštitúcií zameraných na kultúru vo verejnom priestore; historický rámec akcentujúci stopy minulosti v danom verejnom priestore; a podobne občiansky či politický rámec a príp. iné.⁶
- (3) Primárna cieľová skupina: Ide o vytipovanie skupiny ľudí prítomných vo verejnom priestore, ktorých má nosič primárne osloviť. Vymedzenie tejto kategórie je v procese analýzy odvodené od ďalších sledovaných aspektov, t. j. na základe situačno-tematického rámca či použitých výrazových prostriedkov a spôsobu narábania s nimi.
- (4) Primárna funkcia nosiča: Dôležité je určenie odpovede na otázku, aký je hlavný účel nosiča, aké základné poslanstvo má sprostredkovať ako celok.
- (5) Zrozumiteľnosť: Tento aspekt má zachytiť mieru efektívnosti narábania s výrazovými prostriedkami, t. j. napríklad odôvodniť voľbu používaného jazyka, vysvetliť efektívnosť prítomného grafického prvku a pod.
- (6) Špecifické aspekty: Tieto sa viažu predovšetkým na cielenú (ne)prítomnosť posilňovačov zrozumiteľnosti.

Keďže nosič ako konkrétny reprezentant jazykovej krajiny je ponímaný ako znak, je aj pre jeho ďalšiu kategorizáciu v kontexte skúmanej problematiky dôležité vychádzať z konkrétnej semiotickej typológie. Tu za východiskovú považujem peirceovskú typológiu, v rámci ktorej môže znak nadobúdať charakter ikony, indexu alebo symbolu (porov. Peirce, 1977):

- (1) V prípade ikony je súvislosť medzi výrazovou stránkou znaku a označovanou entitou daná priamym vyobrazením, t. j. znak má povahu obrázka. V kontexte jazykovej krajiny ide o grafické prvky

⁴Podobná komunikačná situácia nastáva síce aj v iných prípadoch viazaných na sprostredkovanie informácie nasmerovanej na široký okruh recipientov písomnou formou, ako napr. odborná či beletristická literatúra, články žurnalistov a pod. V týchto prípadoch však autori textu spravidla majú na vyjadrenie svojich myšlienok širší priestor ako je tomu v prípade nosičov, ktoré sú častokrát priestorovo značne ohraničené.

⁵Prezentovaný materiál bol zozbieraný prostredníctvom terénneho výskumu vo februári v roku 2020 v skúmanom areáli Michalská ulica v Bratislave v rámci riešenia projektu APVV-18-0115.

⁶V praxi môže dochádzať k prelínaniu sa jednotlivých rámcov, napríklad kultúrneho a historického.

zachytávajúce obsahy prezentované verbálnou formou prostredníctvom ich vyobrazení (napr. vyobrazenia jedál z ponuky jedálneho lístka).

- (2) Indexové znaky sa vyznačujú odkazovacím vzťahom⁷ medzi výrazom a označovaným objektom, teda v kontexte narábania s jazykovými prostriedkami ide o to, že na základe výrazovej roviny možno odvodiť súvislosť s pomenovaným objektom, výrazová rovina je indíciou pre objekt, ktorý označuje. Grafickými prvkami jazykovej krajiny sú napr. aj šípky odkazujúce na lokalizáciu obsahov prezentovaných na nosičoch;
- (3) Symboly sú charakterizované spojením výrazovej a obsahovej stránky znaku len na základe konvencií, napr. vybraný typ loga prezentujúci známu firmu, resp. produkty istej značky, alebo štvorlístok ako symbol šťastia, srdce ako symbol lásky⁸ a pod.

Pre úspešný proces komunikácie je kľúčovým sprostredkovanie (producentom zamýšľanej) informácie. Tento proces je bezprostredne ovplyvnený mierou zrozumiteľnosti, teda spôsobom, akým sú informácie prezentované. Inak povedané, dôležitým je, aby recipient rozpoznal tú funkciu nosiča (ako celku), ktorú nosiču prisúdil jeho zhotoviteľ, a teda odpoveď na otázku, za akým účelom bol nosič zhotovený. Pri kategorizácii funkcií (v skúmanom prípade nosiča – ako znaku) možno vychádzať z členenia podľa Jakobsona (1971), ktorý rozlišuje nasledujúce funkcie jazyka⁹:

- (1) Referenčná funkcia, vzťahujúca sa na vyjadrenie istých skutočností reálneho sveta (príp. prezentujúca pomyselnú realitu fantastických svetov);
- (2) Apelatívna funkcia, vypovedajúca o snahe ovplyvniť konanie, zmýšľanie a pod. recipienta;
- (3) Fatická funkcia, zachytávajúca snahu nadviazania a udržania kontaktu v procese komunikácie; v kontexte jazykovej krajiny ide o funkciu nosiča upútať a udržať si pozornosť recipienta prostredníctvom nápaditého používania výrazových (či už jazykových alebo grafických) prostriedkov prítomných na konkrétnom nosiči;
- (4) Výrazová funkcia, poukazujúca na vzťah vypovedajúceho (autora textu) k prezentovaným obsahom;
- (5) Poetická funkcia, viažuca sa na používanie esteticko-štylistických alebo rétorických prostriedkov vyjadrovania tak, aby tieto upútali pozornosť recipienta a primáli ho zaoberať sa výrazovou a/alebo obsahovou rovinou jazyka;
- (6) Metajazyková funkcia, odrážajúca možnosť komunikovať o jazyku prostredníctvom jazyka.

Zodpovedanie otázky, aká je miera zrozumiteľnosti obsahov prezentovaných na nosičoch jazykovej krajiny, bude nasmerované (1) jednak na jazyk týchto nosičov, (2) jednak na grafické prvky, ktoré sú zväčša kombinované jazykovými prostriedkami, avšak grafické prvky sa môžu vyskytovať aj samostatne¹⁰. Prítomnosť týchto – verbálnych a neverbálnych – prvkov bude skúmaná aj v kontexte ich funkcie a primárnej cieľovej skupiny recipientov. V tejto súvislosti si možno položiť otázku, či je v prípade daného nosiča dôležité, aby bol jazyk primárne prostriedkom komunikácie v zmysle pomerne exaktného prenosu informácie na báze previazanosti jazykového výrazu s jeho konceptuálnou rovinou (v takomto prípade budem hovoriť o referenčnom charaktere zrozumiteľnosti), alebo či primárna funkcia jazyka použitého na nosiči spočíva „len“ vo vzbudení istej asociácie (asociatívny charakter zrozumiteľnosti). Na strane druhej je dôležité zodpovedanie otázky, na koho – akú cieľovú skupinu – sa daný nosič primárne obracia. Tieto dve otázky je potrebné vnímať ako bezprostredne vzájomne súvisiace otázky – ako spojené nádoby.

⁷Na pozadí takéhoto vzťahu môže stáť napríklad aj príčinná-následná súvislosť; Benyovszky poukazuje v rámci jazykového stvárnenia aj na možný synekdochický či metonymický vzťah. [online]. Dostupné na: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/10/semiotika>

⁸V tomto prípade možno – okrem symbolického charakteru znaku zakladajúceho sa na konvenčnom priradení srdca ako vyjadrenia citov spojených s láskou – v kontexte tunajšej kultúry zvažovať aj prelínanie sa s indexovým charakterom znaku, pretože silne zaužívané vnímanie srdca ako centra citov v západnej kultúre smeruje k metonymickému vzťahu.

⁹Aplikovanie kategorizácie funkcií jazyka na funkcie nosiča odôvodňujem semiotickou povahou oboch objektov a ich spoločnou rolou v procese komunikácie.

¹⁰V prípade umiestnenia grafických prvkov bez kombinácie s jazykovými prvkami nejde – prísne vzaté – o jazykovú krajinu v zmysle definície autorov Landry a Bourhis (1997, s. 25, porov. aj pozn. pod čiarou č. 2), keďže však ide o vizuálne dostupné prvky verejného priestoru, nemožno v praxi ich recepciu odlúčiť od recepcie ostatných jazykových prvkov, a preto ich možno považovať za súčasť pojmu jazykovej krajiny v širšom slova zmysle.

3 Analýza skúmaného materiálu

V nasledujúcej časti článku budú predstavené konkrétne príklady nosičov z vybranej časti skúmaného areálu – jazykovej krajiny Michalskej ulice v Bratislave – s cieľom zachytiť mnohorakosť situácií, s ktorými môžeme byť v kontexte skúmanej problematiky konfrontovaní v praxi. Vzhľadom na rozsahové obmedzenia spájajúce sa s publikovaním predmetného príspevku bude pozornosť nasmerovaná len na jednojazyčné nosiče v inom ako slovenskom jazyku, a to aj s cieľom lepšie priblížiť mieru zrozumiteľnosti nosičov aj v prípade možného vzniku jazykovej bariéry.

3.1 Analýza nosiča č. 1

Obr. 1 Michalská ulica / Baštová ulica 1, Bratislava¹¹

V prípade analyzovaného materiálu (obr. 1) ide o samostatne stojaci nosič umiestnený pred obchodom so suvenírmi. Na nosiči je použitý len anglický jazyk v komerčnom situačno-tematickom rámci. Primárnu cieľovú skupinu tvoria preto zahraniční turisti, ktorí si chcú kúpiť suvenír. Primárna komunikačná funkcia nosiča je apelatívna. Jazyk použitý na nosiči slúži na priame sprostredkovanie informácie, t. j. dôležitý je jeho aktuálny význam (k pojmu *aktuálny význam*, nem. *aktuelle Bedeutung*; porov. Schwarz, Chur, 2004, s. 29). Text má z pohľadu semiotiky charakter symbolu, t. j. človek ovládajúci anglický jazyk vie „dekódovať“ význam jednotlivých slov. Angličtina funguje ako *lingua franca*. Nosič je jednojazyčný, avšak porozumenie môže uľahčiť jednoduchá, bežná slovná zásoba v kombinácii s umiestnením daného nosiča v tesnej blízkosti vchodu do prevádzky. Tieto prostriedky fungujú ako posilňovače zrozumiteľnosti.

¹¹Obrázky použité v príspevku zhotovila autorka textu, sú súčasťou výskumnej databázy projektu APVV-18-0115.

3.2 Analýza nosiča č. 2

Obr. 2 Michalská ulica 3, Bratislava

Nosič prezentujúci predaj hamburgerov (obr. 2) obsahuje len anglický jazyk v kombinácii s ikonickými grafickými prvkami. Ide o komerčný situačno-tematický rámec, pričom možno predpokladať, že primárnu cieľovú skupinu tvorí široká verejnosť. Primárna funkcia jazyka je apelatívna. Použité jazykové prvky sú oproti grafickým opticky menej dominantné a použitý anglický jazyk tak na jednej strane môže – najmä pre (domácich) recipientov, ktorí nemusia rozumieť angličtine – nadobúdať skôr sprievodnú funkciu, asociuje sa s predávaným tovarom, dopĺňa jeho „imidž“ a podčiarkuje jeho cudzokrajný pôvod. Na strane druhej môže najmä vďaka atribútu *home made* jazyková zložka pôsobiť – predovšetkým na zahraničných turistov – ako lákadlo, zaujímavé špecifikum. V takomto prípade možno predpokladať, že anglický jazyk bol v danej podobe nasadený aj v rámci marketingovej stratégie a funguje ako *lingua franca*. Dominantné postavenie grafického prvku majúceho charakter ikony len dokladá skutočnosť, že charakteristika jazykovej krajiny sa nedá zúžiť len na rovinu jazykových výrazových prostriedkov, ale že nosiče jazykovej krajiny musia byť vnímané ako multimodálne prvky.

3.3 Analýza nosiča č. 3

Obr. 3 Michalská ulica 18, Bratislava

Etiketa s nápisom *I ♥ Bratislava* (obr. 3) obsahuje anglické osobné zámeno, grafický prvok a proprium. Z pohľadu použitého jazyka preto možno konštatovať len výskyt anglického jazyka, a to v komerčnom situačno-tematickom rámci. Primárnou cieľovou skupinou sú aj v tomto prípade zahraniční turisti a nosič má primárne apelatívnu funkciu. Textu v kombinácii s použitým grafickým prvkom možno pripísať funkciu indicie (znak má charakter indexu), pretože – prostredníctvom známej, takmer ako slogan fungujúcej formulky vyskytujúcej sa na suveníroch (hrnčekoch, tričkách a pod.) odkazuje na predávaný tovar – suveníry. Ako posilňovač zrozumiteľnosti možno vnímať použitie veľmi známeho grafického prvku a propria *Bratislava*, ktoré je vzhľadom na lokalizáciu v príslušnom meste bezpochyby známe všetkým recipientom. Kombinácia dvoch posledne vymenovaných prvkov sama o sebe má dostatočnú silu sprostredkovať informáciu uvedenú na nosiči. Preto aj v prípade recepcie prvkov nachádzajúcich sa na nosiči ako samostatných elementov je miera zrozumiteľnosti veľmi vysoká a anglický jazyk (prezentovaný prostredníctvom výrazu *I*) nadobúda okrajové postavenie.

3.4 Analýza nosiča č. 4

Obr. 4 Michalská brána, Bratislava

Typickým nosičom, na ktorom sa vyskytujú jednojazyčné latinské texty, sú pamätne tabule (porov. obr. 4) alebo historické nápisy, to zároveň implikuje historický situačno-tematický rámec. Primárnou cieľovou skupinou sú turisti, primárna funkcia nosiča je expresívna (vyjadrovacia). Z perspektívy zrozumiteľnosti nie je nutné, aby recipient primárnej cieľovej skupiny doslovne porozumel obsahu textu. Zrozumiteľnosť má asociatívny charakter. Hlavná funkcia latinského jazyka použitého v príslušnom kontexte (na pamätnej tabuli alebo v historickom nápisu) spočíva v tom, že implikuje historický charakter daného areálu jazykovej krajiny. Text má v takomto prípade indexový, resp. ikonický charakter¹², t. j. text v latinčine je vnímaný ako celok – ako obraz, resp. odraz historického koloritu areálu, v ktorom sa vyskytuje. Ďalší posilňovač zrozumiteľnosti spravidla nie je potrebný (hoci jeho nasadenie je možné), informácia je sprostredkovaná v potrebnej miere.

Na príklade tohto nosiča sa dá dobre ilustrovať, ako veľmi môže rola komunikujúcich ovplyvniť proces komunikácie. V prípade, že recipientom nosiča bude historik, ktorý rozumie latinčine, bude mať pre neho text na nosiči charakter symbolov, t. j. slov reprezentujúcich isté významy. Zrozumiteľnosť má v takomto prípade referenčnú povahu. Text na nosiči tak nadobúda v závislosti od recipienta úplne iný charakter (ikona vs. symbol). Táto skutočnosť ozrejmjuje dynamický charakter komunikácie aj v kontexte jazykovej krajiny.

¹²V tomto prípade možno hovoriť o prelínaní sa indexového a ikonického charakteru znaku. Latinský text je vnímaný ako celok (obraz), indikujúci historický charakter príslušného areálu.

3.5 Analýza nosiča č. 5

Obr. 5 Michalská brána, Bratislava

Horizontálne umiestnený nosič majúci charakter smerovníka (obr. 5) obsahuje propriá a medzinárodne zrozumiteľné symboly (čísllice, skratky a šípky). Jazyk nosiča v tomto prípade nie je možné určiť, pretože ortografia jednotlivých názvov miest nezodpovedá konkrétnemu jazyku (napr. angličtine alebo slovenčine), ale možno ju skôr vnímať ako snahu sprostredkovať názov konkrétneho mesta v jeho pôvodnej podobe, resp. formou prepisu tejto podoby do latinky. Situačno-tematický rámec možno vnímať ako turistický a primárnu cieľovú skupinu ako turistov, pretože, hoci formálne by sa funkcia nosiča dala označiť ako referenčná, stojí vzhľadom na charakter poskytnutej informácie v popredí skôr fatická, resp. zábavná funkcia nosiča, ktorý predstavuje turistickú atrakciu. Vysoká miera zrozumiteľnosti je zabezpečená charakterom použitých jazykových a grafických prvkov, pretože ide v podstate o kombináciu posilňovačov zrozumiteľnosti.

4 Záver

Jednojazyčné inojazyčné nosiče sú v skúmanom areáli Michalskej ulice v Bratislave v skupine väčších nosičov (malé nosiče, ako napr. nálepky, sú z tohto skúmania vyňaté) zastúpené len zriedka. Doložené boli len texty v anglickom alebo v latinskom jazyku. Špecifickým prípadom sú texty používajúce všeobecne zrozumiteľné jazykové a grafické prvky, pri ktorých nie je možné určiť jazyk nosiča, pretože ide o propriá so špecifickou ortografiou. Jednotlivé skupiny nosičov však majú diametrálne odlišný charakter – spájajú sa s odlišným situačno-tematickým rámcom, majú rozličnú primárnu funkciu, zrozumiteľnosť sa nemusí vždy viazať na priame sprostredkovanie informácie, teda nemusí mať referenčný charakter.

V prípade jednojazyčných inojazyčných nosičov prevláda v skúmanom areáli anglický jazyk a takéto nosiče sa vyskytujú predovšetkým v komerčnom situačno-tematickom rámci. Zväčša sú doplnené grafickými prvkami alebo sa spájajú s rozličnými stratégiami posilňovania zrozumiteľnosti (napr. propriá, bežná slovná zásoba, grafické prvky majúce ikonický charakter, umiestnenie a charakter nosiča), aby sa stali potenciálne dostupné aj pre širšiu skupinu recipientov, pre ktorých angličtina nemusí byť zrozumiteľná. Celkovo je pre túto skupinu nosičov z perspektívy ich zrozumiteľnosti typický referenčný charakter, t. j. ide o sprostredkovanie konkrétnych obsahov. Nosiče s čisto latinskými textami sú omnoho zriedkavejšie a sú viazané na historický situačno-tematický rámec. Z hľadiska zrozumiteľnosti je v takomto type textov dôležitý skôr ich asociatívny charakter ako prenos konkrétnej informácie. Latinský jazyk pôsobí ako indícia historického koloritu daného areálu jazykovej krajiny a nápis v latinčine je vnímaný ako celok – odrážajúci spojitost s históriou. Nosiče obsahujúce

všeobecne známe jazykové a grafické prvky sú dostupné pre širokú verejnosť a nepotrebujú ďalšie posilňovače zrozumiteľnosti (*de facto* nosiče pozostávajú len z kombinácie posilňovačov zrozumiteľnosti).

Východiskový predpoklad fungovania Griceho kooperatívneho princípu pri komunikácii v kontexte jazykovej krajiny potvrdzuje na jednej strane prítomnosť posilňovačov zrozumiteľnosti dokladajúca snahu efektívneho sprostredkovania informácie zo strany odosielateľa informácie. Na druhej strane schopnosť recipienta dešifrovať posolstvo nosiča aj v prípade neprítomnosti posilňovačov (príp. schopnosť vyložiť si túto ako zámernú) dokladá vôľu recipienta komunikovať – hľadať vhodnú interpretáciu nosiča, identifikovať jeho funkciu a porozumieť mu.

Použitá literatúra

- BAJUSOVÁ, M. 2021. (Fremd-)Sprachen im öffentlichenRaum von Banská Štiavnica: Eine Linguistic-Landscape-Studie. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2021, Jahrgang 13. Heft 1.
- BENYOVSZKY, K. Semiotika. In: *Hyperlexikón literárnovedných pojmov*. Ústav svetovej literatúry SAV. [online]. [cit. 12. 10. 2022]. Dostupné na: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/10/semiotika>
- DOBRIK, Z. 2021. Kognitívne a pragmatické aspekty tvorenia jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 18-23.
- GAŠOVÁ, Z. 2020. Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade 'Krčmy na Zelenej' v Bratislave. In: *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Ed. R. Štefančík. Bratislava : Ekonóm, 2020, s. 69-82.
- GRICE, P. 1975. Logic and conversation. In: *Studies in Syntax and Semantics III: Speech Acts*. Eds. P. Cole and J. Morgan. New York : Academic Press, 1975, s. 183-198.
- ISTÓK, B. – LŐRINCZ, G. 2021. Virolinguistics: Introduction to the Study of the Coronavirus Language. In: *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. 2021, Vol. 13., No. 2, s. 93-111. Reg. vo WoS. [online]. [cit. 2. 10. 2022]. Dostupné na: DOI:10.2478/ausp-2021-0015 <http://www.acta.sapientia.ro/acta-phil/C13-2/phil132-06.pdf>
- JAKOBSON, R. 1971. Linguistik und Poetik. In: *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven*. Ihwe, J. (Hrsg.). Frankfurt am Main : Athenäum, 1971, s. 142-178.
- JESENSKÁ, P. 2021. Jazyková krajina v pedagogickej praxi. In: *Teória a prax prípravy budúcich translatológov a učiteľov anglického jazyka III: zborník recenzovaných príspevkov z Medzinárodnej online konferencie konanej v dňoch 8. – 9. septembra 2021*. Ed. A. Slatinská. Banská Bystrica : A Grafik, 2021, s. 111-115.
- JURČÁKOVÁ, E. – ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2021. Námestie SNP v Banskej Bystrici ako objekt skúmania jazykovej krajiny. In: *Lingua et vita: vedecký časopis pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2021, s. 18-32.
- KRŠKO, J. 2021. Tlak ideológie na propriálnu stránku jazykovej krajiny - na príklade banskobystrickej urbanonymie. In: *Od textu k prekladu XV 2. časť, Linguistic Landscape*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 63-73.
- LAUKOVÁ, J. 2021. Intraurbaner Raum der Stadt Banská Bystrica im Fokus der sprachlandschaftlichen Forschung (am Beispiel von Štefan-Moyzes-Platz). In: *Lingua et vita: vedecký časopis pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave*. Bratislava : Ekonomická univerzita, 2021, roč. 10/1, č. 19, s. 27-35.
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Linguistic landscape a service learning vo vyučovaní cudzích jazykov na vysokých školách. In: *Lingua et vita: vedecký časopis pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave*. Bratislava : Ekonomická univerzita, 2021, roč. 10/1, č. 19, s. 114-121.
- PEIRCE, C. S. 1977. *Semiotics and Signifys*. In: Hardwick, J. Cook (eds.). Charles Bloomington : Indiana University Press, 1977.
- SCHULZE, W. 2018. Tlačivo žiadosti k projektu APVV-18-0115: Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy. 42 s. [Interný materiál vypracovaný v rámci žiadosti o podporu prostredníctvom projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste*

- dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy]. 2018.
- SCHWARZ, M. – CHUR, J. 2004. *Semantik. Ein Arbeitsbuch*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2004.
- SHANNON, C. E. – WEAVER, W. 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana : The University of Illinois Press, 1949, s. 1-117.
- TÓTH, S. J. 2021. Teoretické a metodologické východiská triedenia a spracovania jednotiek jazykovej krajiny. In: *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte: na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Eds. J. Demmel, J., K. E. Szudová, T. Tušková. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2021, s. 375-391.

Autorka príspevku

doc. Mgr. **Zuzana Gašová**, PhD.
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov EUBA
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava, SK
E-mail: zuzana.gasova@euba.sk

PÁR POZNÁMOK K PREZENTOVANIU ŽIEN V JAZYKOVEJ KRAJINE VYBRANÉHO AREÁLU¹

Petra Jesenská

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract

The aim of the study was to identify and present the occurrence of the use of generic masculine in a selected public space and to discuss its subsequent impact and possible consequences for language users. The aim was also to find out whether there is a cultivation of language in the selected public space through its gender-based sensitization. This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract no. APVV-18-0115.

Key words: linguistic landscape, area, gender stereotype, multimodal sign, language layer, language sensitization and cultivation of public space

1 Úvod

Skúmanie jazykovej krajiny (JK) na Slovensku prebieha od začiatku milénia a výskumná pozornosť sa postupne posúva od všeobecných atribútov (Gašová, 2021; Jesenská, 2020; Satinská, 2014; Molnárová, 2021) k špecifickým črtám skúmania urbánnych areálov (Štefaňáková, 2020). Inými slovami, skúmanie esenciálnej klasifikácie (oficiálne vs. neoficiálne znaky, bi-/tri-/multilingválnosť a pod.) a charakteristík multimodálnych znakov a nosičov (spôsob inštalácie, veľkosť fontu, materiál atď.), umiestnených v urbánnom priestore, ustupujú do úzadia s cieľom tematizovať skúmanie konkrétnych aspektov JK, napr. obrazných pomenovaní (Jurčáková, 2020), použitia lokálnych nárečí ako nástroja expresivizácie (Krško, 2020), kontextu textu a obrazu vo vizuálnej semiotike (Lauková, 2020), priezvisk v logonymách JK (Molnárová, 2020), vplyvu nových médií a technológií na dynamiku JK (Bajusová, 2021) až po kognitívne a pragmatické aspekty JK (Dobrík, 2021) a pod. Väčšina takto zameraných slovenských výskumov prebieha v súčasnosti v Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici, Bratislave a v Komárne.

Skúmanie slovenskej JK nadväzuje na svetový trend skúmania urbánneho priestoru megapolisu ako konceptu vytvoreného človekom pre človeka s mnohovečným zámerom. Slovenská JK nepozná pojem „veľkého mesta“ v globálnom význame. Bratislava, Košice, Komárno či Banská Bystrica sa nemôžu v nijakom ohľade porovnávať s takými aglomeráciami ako sú Toronto, Tokio, Mníchov či Londýn, teda mestá („cities“), v ktorých takéto skúmanie prebiehajú a prinášajú zaujímavé výsledky týkajúce sa rozloženia mocenských síl na báze oficiálnej i neoficiálnej štruktúry multimodálnych znakov nosičov nachádzajúcich sa v JK spomínaných veľkomiest.

2 Výskumný cieľ

Hlavným cieľom skúmania je zistiť výskyt použitia/nepoužitia, príp. obchádzania generického maskulína vo vybranom verejnom priestore a rozdiskutovať vplyv i možné dôsledky z toho vyplývajúce pre používateľov jazyka. Cieľom bolo tiež zistiť, či vo vybranom verejnom priestore dochádza ku kultivovaniu jazyka prostredníctvom jeho scitlivovania na báze rodu. Neočakávame nadužívanie generického maskulína. Domnievame sa, že používatelia jazyka využívajú všetky známe prostriedky na referencie rodu osôb oboch pohlaví.

V príspevku odkrývame spôsob narábania s komerčnými multimodálnymi znakmi reklamných pútačov, vývesných štítov a nápisov vo vybranom urbánnom priestore s ohľadom na rodový aspekt, najmä použitie/nevyužívanie/obchádzanie generického maskulína.

¹Štúdia vznikla vďaka podpore Slovenskej agentúry pre výskum a vedu v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

Predmet výskumu

Predmetom výskumu sa stali komerčné multimodálne znaky reklamných pútačov, vývesných štítov, plagátov a nápisov. Multimodálne znaky neboli vybrané náhodne. Do sondážnej skupiny sme vybrali a zaradili znaky a nosiče s rodovým zafarbením. Inými slovami, všímali sme si rodovo podmienené jazykové znaky v danom kontexte vybraného priestoru. Výskum prebiehal v komerčnom urbánnom priestore navštevovanom na každodennej báze. Všímali sme si zastúpenie používania maskulína, feminína a iných (morfologicko-lexikálnych a obrazových) prostriedkov na označenie osôb v konkrétnom kontexte.

Skúmaný areál – ESC

Skúmanie vplyvu rodu JK prebiehala vo výrazne exponovanej a komerčne značne nasýtenej časti mesta Banská Bystrica. Výskum sa konal v nákupnom centre *Europa shopping center*, otvorené je tu denne od 9.00 hod. ráno do 21.00 večer. Ide o priestor, ktorý je dobre známy a exponovaný pre rôznorodosť a atraktivitu možností vyžitia voľnočasových aktivít pre všetky vekové skupiny tzv. „pod jednou strechou“. Nachádzajú sa tu rozmanité obchodné prevádzky (potraviny, drogéria, obuv, odevy, elektronika, kníhkupectvo, klenoty, bižutéria a pod.), služby (banky, stánky mobilných operátorov, servis výpočtovej techniky, čistiareň odevov, kinosály, reštaurácie, kaviarne, detské kútiky a pod.).

Výskumné metódy

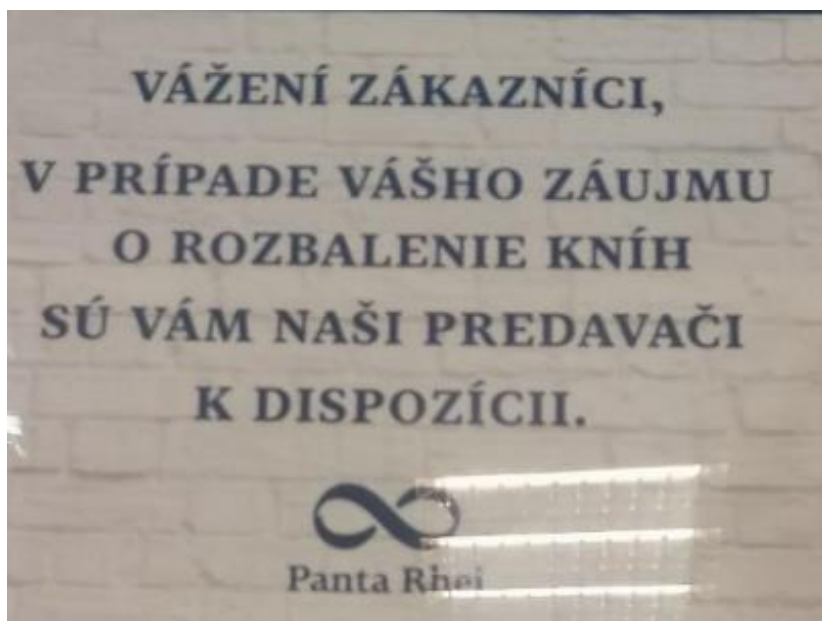
Pri výskume JK sa ako efektívne osvedčili spojenia viacerých metód vrátane pozorovania a rekognoskácie skúmaného areálu s cieľom zberu dát fotografických záznamov v elektronickej forme uložených ako dokumenty JPG. Na zber dát bolo použité mobilné zariadenie Apple XR pre jeho relatívne vysokú kvalitu projekcie, dostupnosť a jednoduchú ovládateľnosť s možnosťou ukladania dát v autorkinom archíve pre potreby ďalšieho výskumného spracovania.

Jednotlivé dokumenty museli byť zachytené tak, aby boli viditeľné a čitateľné všetky časti znaku. Identifikácia rodu alebo prípadných rodových stereotypov v jazykovej a obrazovej rovine predchádzala kvalitatívnej analýze s následnou interpretáciou výsledkov s úmyslom vyvodenia konkrétnych záverov.

Priebeh sondážneho výskumov ESC a zistenia

Zber dát prebiehal v budove ESC v Banskej Bystrici na jar a na jeseň v roku 2022. Zamerali sme sa na komerčné znaky, t. j. bottom-up nosiče, resp. neoficiálne parolové použitie jazyka, pomocou ktorého sa prevádzky snažili osloviť klientelu, príp. rozšíriť rady kolegov a kolegýň prostredníctvom zverejnenia ponúk pracovných miest. Do výskumu sme zapojili študentku učiteľstva anglického jazyka a literatúry v kombinácii s učiteľstvom slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte UMB v Banskej Bystrici, ktorá pod odborným vedením autorky štúdie riešila zadanie svojej bakalárskej práce (Bernátová, 2022).

Na obr. č. 1, 2 a 3 (detail) pozorujeme použitie generického maskulína na vývesnom štíte kníhkupectva *Panta Rhei* pri oslovení ich klientely („vážení zákazníci“, „naši predavači“), ako aj na stojane upozorňujúcom čitateľskú obec na „katalánskych autorov“ na farebnom pozadí typickom pre danú provenienciu.

Obr. 1 ESC – Panta Rhei (zdroj: Bernátová, 2022)

Obr. 2 a 3 ESC (detail) – Panta Rhei (zdroj: Bernátová, 2022)

Podobne postupovala aj ďalšia prevádzka na inom poschodí (pozri obr. 4 nižšie), ktorá oslovuje klientelu prostredníctvom zaužívaného generického maskulína „vážení zákazníci“:

Obr. 4 ESC – Datart (zdroj: Bernátová, 2022)

Rovnaké jazykové prostriedky využili aj nasledujúce prevádzky: Ermaan hľadajúca „asistenta predaja“, značka H&M („staňte sa členom“), ako aj CCC („pre členov klubu“).

Všimli sme si aj reklamné znaky a nosiče, ktoré vykazovali rodové zacielenie. Rozbor multimodálneho znaku (resp. nosiča), ktorý na prvý pohľad využíva generické maskulínium na jazykovej rovine, vykazuje známky rodovej diskrepancie. V celom kontexte je rod jazykového znaku a rod obrazového znaku v príkrom kontraste (pozri obr. 5). Komerčný text poisťovne Kooperatíva prezentujúci nové komplexné poistenie AutoMat tvrdí, že „Nikdy neviete, na aký typ vodiča narazíte“, hoci obrazový znak zobrazuje osobu ženského pohlavia za volantom, zjavne vykazujúcu známky úzkosti a strachu zo šoférovania.

Obr. 5 ESC – Reklamný pútač poisťovne (zdroj: archív autorky)

„Nie si na to sám“ je slogan vládnej kampane (hoci predmetom výskumného záujmu podliehali komerčne zamerané znaky), ktorý ilustruje rozpor medzi jazykovou (maskulínium) a obrazovou rovinou (feminínium – na obrázku je zobrazená mladá žena).

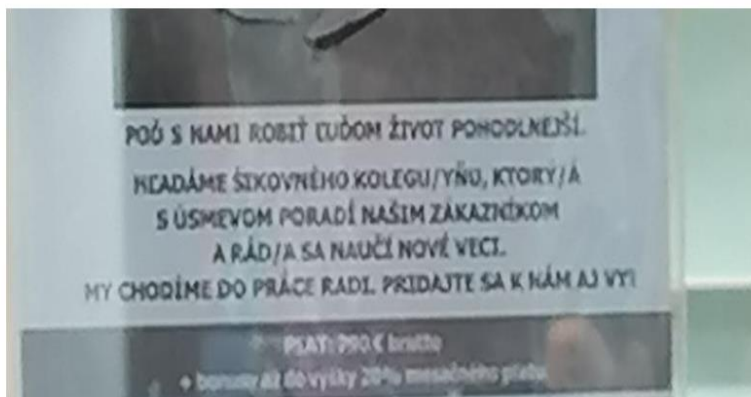
Obr. 6 ESC – Vláda SR (zdroj: Bernátová, 2022)

Inkluzívny prístup k rodu a k pohlaviu zvolila prevádzka Lara bags, ktorá hľadala „asistenta/ asistentku predaja“ prostredníctvom jednoduchej výzvy zverejnenej v časti výkladu vo forme plagátu (pozri obr. 7).

Obr. 7 ESC – Lara bags (zdroj: Bernátová, 2022)

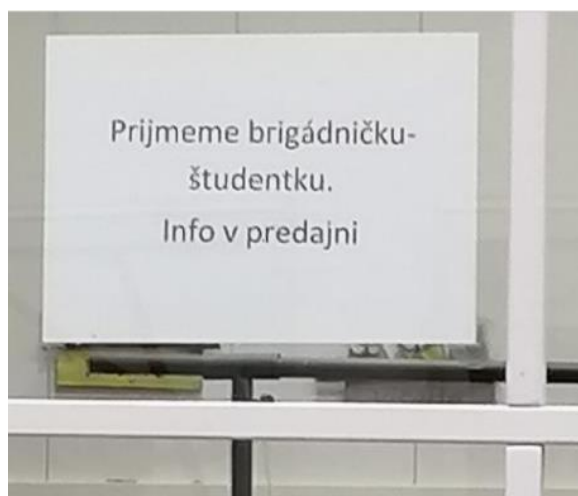
Podobne inkluzívne narába s jazykom iná prevádzka (obr. 8 a 9) hľadajúca „asistenta/-ku predaja“, „kolegu/-yňu“ s cieľom nájsť človeka alebo osobu, ktorý sa „rád/a učí nové veci“. V tomto prípade však prevádzka nepoužila ženský pendant na lexikálnej úrovni, ale jazykovo ekonomizovala text pomocou pripojenia ženskej morfémy -ka. V prípade zákazníkov prevádzka používa ustálený výraz generického maskulína „zákazníci“.

Obr. 8 a 9 (detail) ESC – Ecco (zdroj: Bernatová, 2022)

Podobne postupovala prevádzka ŠEVT, ktorá hľadala „brigádnika/-čku VŠ“.

Pri pohľade na obr. 10 je zjavné, že prevádzka Bibi dekor v ESC v Banskej Bystrici uprednostňuje pri prijatí do pracovného pomeru osobu ženského pohlavia, čo sa na plagáte zverejnenom priamo vo výklade aj explicitne verbalizuje.

Obr. 10 ESC – Bibi dekor (zdroj: Bernatová, 2022)

Na základe výsledkov výskumu bolo zistené, že komerčné znaky (nápisy, obrazy a pod.) využívali všetky dostupné jazykové a v niektorých prípadoch aj ilustratívne prostriedky na označenie rodu osôb, a to nielen prostredníctvom generického maskulína („hľadáme asistenta predaja“), ale aj pomocou rodovo neutrálneho jazyka („pre osoby“), rodovo cieľeného jazyka („prijmeme brigádničku-študentku“), ako aj prostredníctvom rodovo vyváženého jazyka s rovnomerným inkluzívnym zastúpením oboch rodov („asistent/-ka predaja“, príp. „asistent/asistentka“).

3 Interpretácia a diskusia

Zber dát v ESC v Banskej Bystrici prebiehal začiatkom roku 2022, t. j. v dobe doznievajúcich protipandemických opatrení, ktoré ovplyvnili obsahovú skladbu údajov. Výskum ukázal signifikantné prepojenie jazykovej stránky JK s dôležitosťou kontextualizácie prepojenia s vizuálnym aspektom multimodálneho znaku, ktoré sa v dvoch prípadoch nachádzali v sémantickom rozpore. Tento rozpor v semiotike jazyka a obrazu len umocňuje rodový stereotyp o „nekompetentných vodičkách“.

Na úrovni systémovej lingvistiky zohrávala dôležitú rolu najmä rovina morfo-lexikálna so značným dopadom na sémantiku výpovede.

V prípade zaužívaných výrazov generického maskulína („vážení zákazníci“, „pre členov“ a pod.) je zrejmé, že ide o ekonomizáciu textu a priestoru, príp. prevádzka nepovažovala špecifikum rodu za podstatné aj za cenu zneviditeľnenia ženského rodu.

V prípade explicitného vyjadrenia (prijmeme „asistenta“, príp. hľadáme „brigádničku-študentku VŠ“) možno tento postup vysvetliť ako zámer s cieľom personálne posilniť pracovný kolektív o konkrétneho človeka konkrétneho pohlavia (z akýchkoľvek dôvodov). V prípade generického maskulína možno prístup vysvetliť aj ako ekonomizujúci prvok zahrňujúci oba rody alebo ako zámer prijať na konkrétne pracovné miesto muža („asistenta“). V prípade explicitne vyjadreného feminína možno tento prístup vysvetliť ako formu pozitívnej diskriminácie na úkor generického maskulína.

Vyskytli sa prípady inkluzívneho prístupu k jazyku: „hľadáme asistenta/asistentku“ s jazykovo ekonomizujúcim variantom „asistenta/-ku“, pričom maskulínium sa nachádzalo na prvom mieste pred lomkou, za ktorou nasledovalo feminínium (nikdy nie opačne). Interpretujeme tento prístup silným vplyvom generického maskulína ako normy, pričom feminínium funguje ako doplnok.

Otvorená ostáva otázka zmysluplnosti kvantitatívnej analýzy prístupu k použitiu rodu v jazyku v komerčnej sfére skúmaného areálu. Ukázalo sa, že používatelia jazyka využívajú jazykové prostriedky v plnej miere tak, ako im vyhovujú a ako zodpovedajú ich skúsenostiam a konvenciám. Otázka, či v prípade generického maskulína a/alebo explicitne použitého feminína zohráva rolu rodový stereotyp, by bola v rovine špekulácií.

4 Záver

Cieľom štúdie bolo zistiť, ako používatelia jazyka narábajú s generickým maskulínom vo vybranom verejnom priestore prostredníctvom komerčných multimodálnych znakov (plagátov, vývesných štítov a pod.) a rozdiskutovať jeho následný vplyv i možné dôsledky z toho vyplývajúce pre používateľov jazyka. Cieľom bolo tiež zistiť, či vo vybranom verejnom priestore dochádza ku kultivovaniu jazyka prostredníctvom jeho scitlivovania na báze rodu. Sondáž ukázala autonómne narábanie s jazykom a individuálny prístup v závislosti od potrieb jednotlivých prevádzok. Výlučné používanie ani nadužívanie generického maskulína sa nepotvrdilo. Náš predpoklad o rozumnom narábaní s generickým maskulínom a využívaní známych jazykových prostriedkov na odkazovanie oboch rodov osôb sa teda potvrdil prostredníctvom zistení po aplikovaní kvalitatívnej analýzy.

Vysoký výskumný potenciál nachádzame v komparatívnych možnostiach s podobným nákupným centrom v inej aglomerácii, príp. vo viacerých mestách súčasne.

Použitá literatúra

- BAJUSOVÁ, M. 2021. Vplyv nových médií a technológií na jazykovú krajinu Banskej Štiavnice. In: *Od textu k prekladu XV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : JTP, 2021, s. 6-17.
- BERNÁTOVÁ, A. 2022. *Females Presented in Public Spaces*. Banská Bystrica : FF UMB, 2022, 60 s. [Bakalárska práca].
- CVIKOVÁ, J. 2003. Nerodíme sa ako ženy a muži. In: *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky*. Eds. J. Cviková, J. Juráňová. Bratislava : Záujmové združenie žien Aspekt, 2003, s. 9-46.
- DOBRÍK, Z. 2021. Kognitívne a pragmatické aspekty jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : Jednota tlumočníkov a prekladateľov, 2021, s. 18-23.

- GAŠOVÁ, Z. 2021. Rozmanitosť jazykovej krajiny Bratislavy. In: *Od textu k prekladu XV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Eds. A. Ďuricová, J. Lauková. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 24-32.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Ed. A. Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 36-46.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Ed. A. Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 24-28.
- JURČÁKOVÁ, E. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Ed. A. Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů. 2020, s. 29-35.
- LAUKOVÁ, J. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Ed. A. Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 47-54.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2021. Možnosti výskumu jazykovej krajiny (na príklade mesta Banská Bystrica). In: *Lingua et vita : vedecký časopis pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave*. Bratislava : Ekonomická univerzita, 2021, roč. 10/2, č. 20 (2021), s. 43-51.
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape. In: *AD ALTA*, Vol. 11, Issue 01 (11/01), June, 2021, s. 209-213. (Online). DOI number: doi.org/10.33543/1101
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách (na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů. Ed. A. Ďuricová. 2020, s. 60-66.
- SATINSKÁ, L. 2014. Jazyková krajina Bratislavy. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie : zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. september 2012 v Banskej Bystrici*. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2014, s. 157-167.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. *Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu*. Banská Bystrica : Vyd. Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2020, 346 s.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. K rodovo vyváženému jazyku a jeho uplatňovaniu v súčasnej jazykovej krajine (Na príklade oznamov s aktuálnymi hygienickými opatreniami v súvislosti s pandémiou koronavírusu v Banskej Bystrici a Mníchove). In: *Od textu k prekladu XIV, Linguistic Landscape, 2. časť*. Ed. A. Ďuricová. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 67-85.

Autorka príspevku:

doc. PaedDr. **Petra Jesenská**, PhD.
 Katedra anglistiky a amerikanistiky
 Filozofická fakulta UMB
 Tajovského 40
 974 01 Banská Bystrica, SK
 E-mail: petra.jesenska@umb.sk

ŠPECIFIKÁ JAZYKOVEJ KRAJINY INTRAURBÁNEJ LOKALITY MESTA ERLANGEN (NEMECKO)¹

Jana Lauková

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract

The aim of the present paper is to give a brief overview of the linguistic landscape of the intra-urban locality of the German city of Erlangen, which is one of the eight cities (Bratislava, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Komárno, Komárom, Békéscsaba, Munich and Erlangen) included in the international comparative empirical research project entitled *Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective* (APVV-18-0115).

The author's intention is to describe the specificities of the linguistic landscape of a selected locality, namely the Hauptstraße in the city centre of Erlangen, and to highlight the specificities of this locality through documented photographs of the facades of individual buildings on this street, with a focus on the aspect of multilingualism.

Key words: linguistic landscape, Erlangen, intra-urban location Hauptstraße, bottom-up signs, top-down signs

1 Úvod

Cieľom predloženého príspevku je urobiť krátky prehľad o jazykovej krajine intraurbánnej lokality nemeckého mesta Erlangen, ktoré je jedným z ôsmich miest (Bratislava, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Komárno, Komárom, Békéscsaba, Mníchov a Erlangen) začlenených do medzinárodného komparatívneho empirického výskumu projektu APVV-18-0115 s názvom *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

Predmetom štúdie je v rámci kvalitatívnej analýzy popísať špecifiká jazykovej krajiny vybranej lokality, a to konkrétne hlavnej ulice *Hauptstraße* v centre mesta Erlangen a prostredníctvom zdokumentovaných fotografií fasád jednotlivých budov na tejto ulici poukázať na špecifiká tejto lokality s fokusom na aspekt viacjazyčnosti.

2 Jazyková krajina ulice Hauptstraße v centre mesta Erlangen (Nemecko)

Mesto Erlangen sa nachádza v bavorskom vládnom obvode Mittelfranken (slov. Stredné Fransko), v Nemecku. Mesto je aj sídlom krajinského okresu Erlangen-Höchstadt. Momentálnym počtom obyvateľov (123 292, stav k 31.12. 2021) je Erlangen najmenším veľkomestom z celkovo ôsmich veľkomiest v Bavorsku. Mesto je známe vďaka Erlangensko-norimberskej univerzite Friedricha Alexandra (skr. FAU – *Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg*) a aj koncernu Siemens AG, ktorý tu vyrába CT a MRT zariadenia. Hospodárstvo v meste je podstatne ovplyvnené aktivitami firmy Siemens AG a jej pridruženými podnikmi. Mesto ako také patrí k najatraktívnejším hospodárskym lokalitám v rámci Nemecka. V roku 2007 napríklad obsadilo mesto Erlangen v analýze konkurencieschopnosti všetkých 439 nemeckých miest a regiónov štvrté miesto za Mníchovom (okolie), Mníchovom (mesto) a mestom Starnberg.

¹Príspevok je čiastkovým výstupom v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

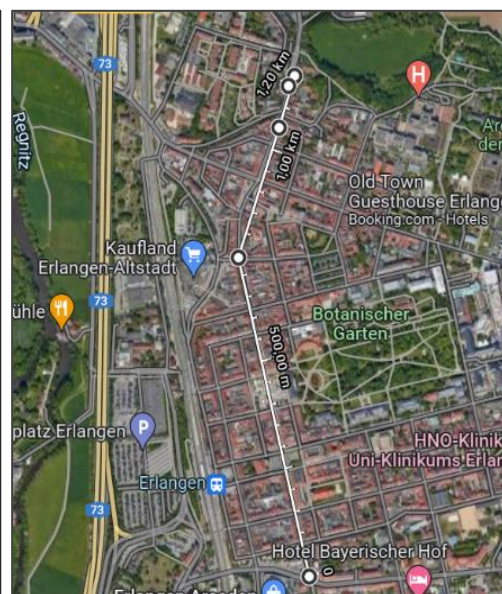
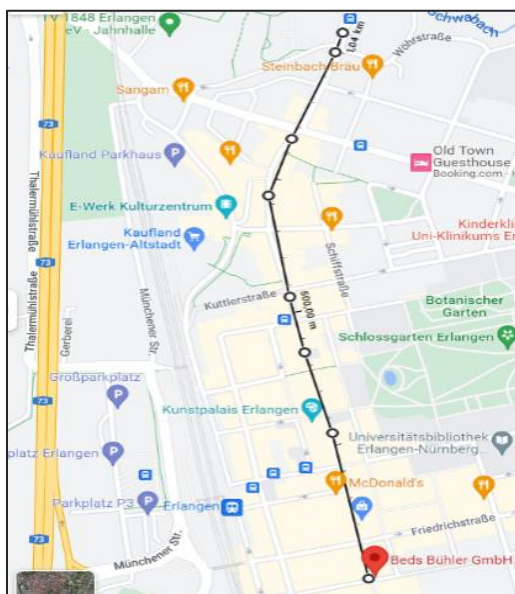

Obr. 1 Erlangen, Nemecko (mapa)²

Obr. 2 a 3 Erlangen, Nemecko

Erlangen sa delí na 20 častí, pričom niektoré časti sú bývalé samostatné obce, ktorých názvy sa zachovali ako mená týchto štvrtí³.

Ulica *Hauptstraße* je ulica v centrálnej časti mesta Erlangen. Táto centrálna ulica s rovnomenným názvom (slov. *Hlavná ulica*) má celkovú dĺžku cca 1,20 km a patrí jednoznačne k turisticky najnavštevovanejším a vyhľadávaným častiam mesta.

Obr. 4 a 5 Hauptstraße (Erlangen) – mapa, satelitný záber

Ulica Hauptstraße je spojená námestiami Hugenottenplatz, Marktplatz a Schlossplatz, ako aj s ulicami Südliche Stadtmauerstraße, Friedrichstraße, Universitätstraße, Paulistraße, Wasserturmstraße, Kuttlerstraße, Pfarrstraße a Neue Straße.

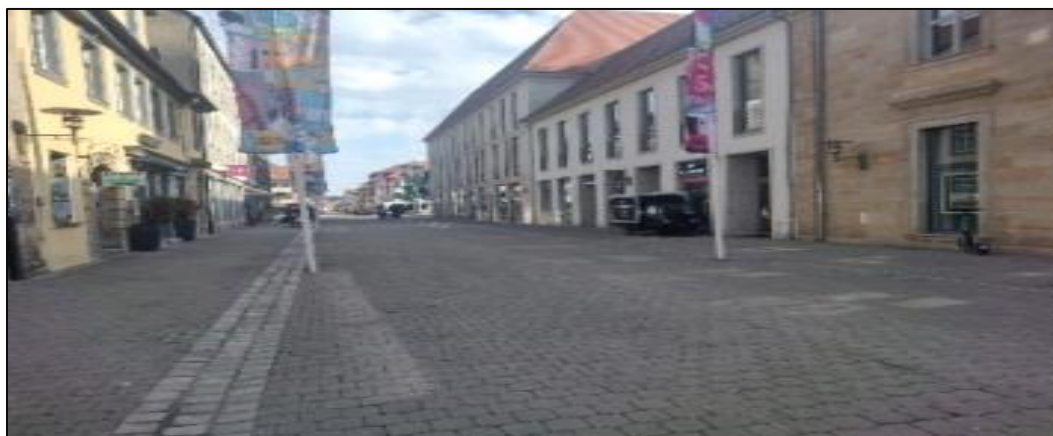
² Použité fotografie sme zhotovili v mesiaci jún 2022 v meste Erlangen, sú súčasťou výskumnej databázy projektu APVV-18-0115 Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy.

³<https://www.bibliothek.sk/encyklopedia/?action=yes&pojem=Erlangen>

Obr. 6, 7 a 8 Hauptstraße, Erlangen (jún 2022)

V mesiaci jún 2022 sme v rámci parciálneho komparatívneho výskumu na tejto hlavnej ulici v centre mesta Erlangen fotograficky zdokumentovali nosiče na fasádach budov (celkovo aktualizovaných cca 400 fotografií), ide o súbor fotografií nosičov (textov a obrazov) umiestnených na fasádach, v obchodoch a vo výkladoch budov na Hauptstrasse.

Obr. 9 Hauptstraße, Erlangen – pohľad na prázdnu ulicu (jún 2022)

Počet cudzincov žijúcich v meste Erlangen môže mať značný vplyv na jazykovú krajinu skúmanej intraurbánnej lokality. Jazykové krajiny nemusia byť nevyhnutne viacjazyčné, ale práve táto ich rozmanitosť priťahuje záujem výskumníkov (porovnaj Androutsopoulos, 2008).

Z hľadiska štruktúry obyvateľstva podľa národností sme z dostupných štatistických údajov zistili nasledovné skutočnosti: V meste Erlangen žije podľa aktuálne dostupných údajov celkovo 24 189 cudzincov, zo 147 národností (stav k 31. 12. 2021). I de najmä o občanov Indie (2 461), Turecka (1 774), Číny (1 453), Sýrie (1 316), Talianska (1 274), Rumunska (1 247), Grécka (800), Rakúska (739), Chorvátska (723), Poľska (609), Ruskej federácie (590), Bulharska (579), Ukrajiny (397), USA (388) atď. Zaujímavá je aj informácia o počte Slovákov žijúcich v Erlangene: v súčasnosti tu podľa štatistík žije 152 Slovákov⁴.

Pri skúmaní nosičov (signs) sme zistili, že v linguistic landscape (ďalej iba LL) na Hauptstraße v Erlangene jednoznačne prevládajú najmä nosiče s nápismi bottom-up (neoficiálne nápisy), na ktorých sa nachádzajú texty väčšinou v nemeckom – t. j. v úradnom jazyku.

⁴Porovnaj: <https://erlangen.de/aktuelles/bevoelkerung>

Obr. 10, 11, 12, 13, 14, 15 Objekty na Hauptstraße –Burgerhain, DM, Kornblume, Abele Optik, Sonnenklar (cestovná kancelária), Schmuck/Uhren Erlangen – príklady jednojazyčných nosičov (bottom-up signs)

Konkrétne príklady používania nemčiny: v prípade obr. 13 – prevádzky *abele, optik* akcentujeme slovo *Abele*, ide o nemecké priezvisko vyskytujúce sa prevažne v južnom Nemecku a Rakúsku⁵. Na obr. 15 môžeme vidieť okrem typu nosiča nesúceho názov prevádzky vo forme vývesnej tabule na výklade prevádzky (nem. tzv. *Etikette*) s názvom *Schmuck Uhren Guhr* (slov. *Klenoty hodiny Guhr*) aj typ nosiča, tzv. *výstrčka* – ide o vývesný štít kolmý na fasádu budovy – hodiny. Ide o priame multimodálne prepojenie písaného textu a samotného produktu. V prípade nemeckého slova *Guhr* v postpozícii je súčasťou samotného logonyma konkrétne priezvisko (*Guhr*) (Molnárová, 2020, s. 60).

Príkladom oficiálneho nosiča je napríklad obr. 16 – budova (v tomto prípade ide o sféru štátnych/verejných inštitúcií), ktorá je sídlom *Kunstpalais* (slov. *Palác umenia*) a *Stadtbibliothek* (slov. *Mestská knižnica*). Ide o nápis na fasáde domu/budovy. Rovnako je to aj v prípade obr. 17, na ktorom je odfotená tabuľa s nápisom – *Palais Stutterheim erbaut 1728* a *Rathaus 1836 – 1971* (slov. *radnica*). Stutterheimský palác (nazývaný aj *Stutterheim'sches Palais* alebo *Palais Stutterheim*) je najvýznamnejší barokový šľachtický palác v Erlangene. Nachádza sa na južnej strane námestia a bol postavený v rokoch 1728 – 1730. Dnes sa v ňom nachádza Mestská knižnica Erlangen a Erlangenský palác umenia⁶.

Na podklade analýzy fotografickej dokumentácie môžeme konštatovať, že výskyt nosičov s nápismi top-down (oficiálne nápisy) sme podobne, ako aj v skúmanej intraurbánnej lokalite mesta Banská Bystrica, zaznamenali vo výrazne menšej miere.

Najpočetnejšie zastúpenie v analyzovanej lokalite ulice Hauptstraße majú konkrétne obchodné prevádzky (móda, obuv, knihy, hračky, optika, drogéria a pod.), reštaurácie a kaviarne.

⁵Porovnaj: <https://www.wortbedeutung.info/Abele/>

⁶Porovnaj: https://www.erlangen.info/poi/palais_stutterheim_erlangen-27254/

Obr. 16, 17 Kunstpalais, Stadtbibliothek (Palác umenia, Mestská knižnica), Erlangen – príklady jednojazyčných nosičov (top-down signs)

Náš parciálny výskum, realizovaný prostredníctvom fotodokumentácie ulice Hauptstraße v meste Erlangen v júni 2022 ukázal, že jazyková krajina na Hauptstraße, čo sa týka výskytu konkrétnych jazykov, je veľmi rozmanitá. Popri nemčine je dominantným jazykom angličtina, podobne je to aj v prípade jazykovej krajiny Banskej Bystrice. To je jednoznačným dôkazom súčasných celosvetových globalizačných trendov (porovnaj Jesenská, 2020).

Obr. 18, 19, 20 McDonald's, Zero Hero, RA Moon – Shisha kaviareň, Hauptstraße, Erlangen – príklady jednojazyčných nosičov v anglickom jazyku

Potvrdzujú sa nám isté kultúrne i jazykové stereotypné modely (Lauková, Molnárová, 2020, s. 106), najmä v súvislosti s arabčinou, turečtinou, čínštinou, ale aj taliančinou, španielčinou či francúzštinou.

V doterajšom výskume LL v rámci mesta Erlangen sa nám, podobne ako aj v prípade mesta Banská Bystrica, jednoznačne potvrdilo, že používanie uvedených jazykov na nosičoch možno vnímať ako istý druh kultúrneho i jazykového stereotypu, ktorý zodpovedá medzinárodným uzualizovaným normám v prípade jedál (napr. taliančina – pizzeria, gelateria), nápojov (napr. kávy), ako aj módy.

Obr. 21, 22 Vulcano, 4D Gelateria – Hauptstraße, Erlangen – príklady jedno- a dvojjazyčných nosičov v talianskom a nemeckom jazyku

Obr. 23, 24, 25, 26, 27 Gusti Leder, Cucina di Napoli, Gionti, Casa Pane, Numero uno, Hauptstraße, Erlangen – príklady jedno- a dvojazyčných nosičov v talianskom a nemeckom jazyku

Prekvapil nás zriedkavý výskyt francúzštiny, ktorú sme zaznamenali opäť len v súvislosti s oblasťou gastronómie – *La Sorbonne Bistro Café* (obr. 28).

Obr. 28 La Sorbonne – Bistro, Café, Hauptstraße, Erlangen – príklad jednojazyčného nosiča vo francúzskom jazyku

Výskyt arabčiny, turečtiny príp. čínštiny sme zaznamenali najmä v súvislosti s oblasťou gastronómie (reštaurácie resp. prevádzky rýchleho občerstvenia), podobne ako je to aj v prípade taliančiny a francúzštiny.

Obr. 29, 30, 31 LiLy's Asia Markt, Kapadokya – Kebap Haus/Pizzeria, Hauptstraße, Erlangen – príklad jedno- a dvojjazyčných nosičov

Obr. 32, 33, 34 Döner Kebap, Avrasya restaurant, Kapadokya, Palmyra, Hauptstraße, Erlangen – príklad jedno- a dvojjazyčných nosičov

Príkladom výskytu názvu v španielčine je obchodná prevádzka (sféra módy, zameraná na rôzne trendové, na Slovensku známe aj menej známe módné značky, napr. Desigual, Angela Mele Milano, Palme, Flared Jeans a pod.) s názvom *Barceloneta*. Zaujímavosťou v názve tejto obchodnej prevádzky je „naopak“ obrátené“/ zrkadlovo písané písmeno *e*. Samotné písmeno sa v španielskej abecede v takejto transkribovanej podobe nevyskytuje⁷. *La Barceloneta* je stredomorská štvrť Barcelony v štvrti Ciutat Vella (Staré mesto), ktorá má v súčasnosti 15 503 obyvateľov a rozlohu 131,4 hektára.⁸ V prípade nosičov v tvare nálepiek na skle výkladu pozorujeme výskyt angličtiny (*Organic Cotton, Fair, Green Wave*). Zaujímavým rébusom je pre nás slovo *bunt* na nálepke vo výklade obchodu (viď obrázok 35). Slovo *bunt* znamená v nemčine *pestrý, rozmanitý, strakatý*, ale takisto má svoj konkrétny význam v angličtine – *mazlavá pleseň, mazlavá sneť, trhnutie*. V spojení s výrazom *cake*, t. j. *bunt cake* – prekladáme do slovenčiny ako *bábovka*. V našom prípade však inklinujeme skôr k nemeckému variantu *bunt*.

⁷ Porovnaj: <https://muegn.ru/sk/encyclopedia/proiznoshenie-bukv-v-ispanskom-yazyke-ispanskii-alfavit-abecedario-espaol.html>

⁸ Porovnaj: <https://www.info-barcelona.com/barcelona/stadtteile/la-barceloneta.php>

Obr. 35, 36 Barceloneta – Hauptstraße, Erlangen – príklad viacjazyčného nosiča v španielskom, nemeckom, a anglickom jazyku

3 Záver

Predložený príspevok je krátkou synchronnou sondou do jazykovej krajiny ulice Hauptstraße v nemeckom meste Erlangen (jún 2022).

Primárnym zámerom štúdie bolo zdokumentovanie a parciálna kvalitatívna analýza jazykovej krajiny mesta Erlangen (vzhľadom na konkrétny aspekt výskytu viacjazyčnosti v danej intraurbánnej lokalite), zameraná na výskyt konkrétnych jazykov. Cieľom bolo charakterizovať a zmapovať tento priestor s intenciou získať základnú východiskovú poznávaciu bázu na realizovanie komparatívneho výskumu danej intraurbánnej lokality v Nemecku a na Slovensku (Jurčáková, Štefaňáková, 2021, s. 26).

Kvalitatívna analýza skúmanej jazykovej krajiny mesta Erlangen prináša takisto zaujímavé podnety a výsledky v rámci komparácie s mestom Banská Bystrica. Pokiaľ ide o signs smerom bottom-up, zaznamenali sme celkovo výskyt 9 jazykov (vrátane nemčiny ako štátneho/úradného jazyka). Popri nemčine sa často vyskytovala angličtina ako lingua franca, veľmi často taliančina, zriedkavejšie francúzština, španielčina, arabčina, turečtina, thajčina a japončina. V rámci nášho výskumu sme vôbec nezaznamenali napr. výskyt ruštiny či ukrajinčiny. Rovnako sa nám potvrdzuje kultúrna i jazyková stereotypizácia pri používaní jednotlivých jazykov v signs, napr. angličtina ako lingua franca (komerčné účely, komunikačné potreby turistickej klientely a pod.) (Jesenská, 2020).

V oblasti gastronómie prevládajú taliančina, francúzština, španielčina, arabčina, turečtina a thajčina, v oblasti módy jednoznačne taliančina a angličtina.

V prípade signs smerom top-down sme postrehli výlučne výskyt nemčiny ako úradného jazyka v súlade so *Zákonom o úradnom jazyku* v Nemecku (porovnaj Model, Müller, 1996).

Záverom možno konštatovať, že náš parciálny terénny výskum jazykovej krajiny intraurbánnej lokality nemeckého mesta Erlangen bol zo sociokultúrneho a jazykového hľadiska veľmi podnetný a rozširujúci obzor poznatkov. Celkové vyhodnotenie dát (detailnejšia kvantitatívna a kvalitatívna analýza) s fokusom na konkrétne číselné údaje, typy prevádzok/obchodov, typy signs, materiálu, formy, veľkosti, druhu použitého písma a umiestnenia v jazykovej krajine bude v rámci projektu APVV ešte vypracovaná v priebehu ďalších mesiacov.

Použitá literatúra

- ANDROUTSOPOULOS J. 2008. *Linguistic Landscapes: Visuelle Mehrsprachigkeitsforschung als Impuls an die Sprachpolitik*. [online]. [cit. 29-04-2021]. Dostupné na: <<https://jannisandroutsopoulos.files.wordpress.com/2011/05/j-a-2008-linguisticlandscapes.pdf>>.
- JESENSKÁ, P. 2020. Úvodné poznámky na margo výskumu jazykovej krajiny Národnej ulice v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníkú a prekladateľú, Praha 2020, s. 24-28.
- JURČÁKOVÁ, E. – ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2021. Námestie SNP v Banskej Bystrici ako objekt skúmania jazykovej krajiny. In: *Lingua et vita*, roč. X/2, č. 20/2021, s. 18-32.
- LAUKOVÁ, J. – MOLNÁROVÁ, E. 2020. Viacjazyčnosť niektorých názvov obchodov a prevádzok (zariadení) v Banskej Bystrici. In: *Od textu k prekladu XIII*. Eds. A. Ďuricová, E. Molnárová. Banská Bystrica : Belianum, 2020, s. 97-111.
- MODEL, O. – MÜLLER, K. 1996. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Taschenkommentar*. 11. Auflage. Carl Heymann, Köln /Berlin /Bonn /München, 1996, Artikel 30, Rn. 3.
- MOLNÁROVÁ, E. 2020. Priezviská v logonymách (na príklade jazykovej krajiny Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová. Praha : Jednota tlumočníkú a prekladateľú, Praha 2020, s. 60-66.
- <https://www.biblioteka.sk/encyklopedia/?action=yes&pojem=Erlangen> [cit. 1-10-2022].
- <https://www.wortbedeutung.info/Abele/> [cit. 8.9.2022].
- <https://muegn.ru/sk/encyclopedia/proiznoshenie-bukv-v-ispanskom-yazyke-ispanskii-alfavit-abecedario-espa-ol.html> [cit. 10-09-2022].
- <https://www.info-barcelona.com/barcelona/stadtteile/la-barceloneta.php> [cit. 10-09-2022].

Autorka príspevku

Mgr. **Jana Lauková**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.laukova@umb.sk

MULTIMODÁLNE AGREGÁTY V JAZYKOVEJ KRAJINE¹

Eva Molnárová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract

The paper deals with the so-called Multimodal Linguistic Landscape. Using two examples of multimodal aggregates and the individual signs that make them up, it analyses the combination of different semiotic systems involved in shaping the content of a selected geographical and socio-cultural space in the historical city centre of Banská Bystrica (Slovakia) and Erlangen (Germany).

Key words: linguistic landscape, sign, multimodality, Banská Bystrica, Erlangen

1 Úvod

Vizuálna realita jazykovej krajiny vstupuje do kontaktu s recipientom nielen primárne prostredníctvom jazyka, rôznych symbolov či objektov, ale aj sekundárne tým, že vizuálne stvárnenia najrôznejšieho druhu sprostredkujú obsahy priamo alebo nepriamo. Ide často o kombinácie rôznych semiotických systémov, ktorých účelom je upútanie pozornosti recipienta, a teda vedomé formovanie semiotickej (jazykovej) krajiny producentom, s cieľom prezentácie produktu alebo služby potenciálnemu zákazníkovi.

U recipienta jazykovej krajiny (JK) pritom prebiehajú dva typy percepcie a kognitívneho spracovania obrazu a textu, ktoré môžu prebiehať následne alebo striedavo v rôznych kombináciách. Podľa *Salience theory* (Itti, Koch, 2000) rozlišujeme *bottom-up* a *top-down* procesy vnímania, pričom pri prvom z nich výrazné prvky agregátu riadia proces percepcie nezávisle od vôle recipienta. Patrí k nim napr. použitie červenej farby, väčšieho, resp. výraznejšieho typu písma, centrálné umiestnenie obrazu, textu a pod. Paralelne môže prebiehať *top-down* percepcia, ktorá predstavuje vôľou recipienta riadené fokusovanie vybraných prvkov LL za určitým konkrétnym cieľom. Schnotz et al. (2003) sa vo svojom modeli venujú dvom od seba oddeleným spôsobom spracovania textu (*descriptive*) a obrazu (*depictive*), ktoré rezultujú do mentálnych modelov (*mental models*). Výsledky týchto procesov sú následne navzájom porovnávané a dopĺňané v tzv. *mapping-u*. Informačný obsah vytvorených mentálnych modelov sa môže odchyľovať od ich „konštrukčnej predlohy“ (text alebo obrázok), pretože mentálne modely môžu na jednej strane zohľadňovať už známe poznatky o téme/objekte a na strane druhej nemusia brať do úvahy informácie, ktoré sú pre aktuálnu situáciu irelevantné (porov. Schulze, 2019, s. 51-57). Recipient teda pri „čítaní obrazu“ potrebuje na jednej strane určité všeobecné znalosti (nem. *Weltwissen*) a cit pre kontext, na strane druhej by mal disponovať aspoň základnými znalosťami o príslušných spôsoboch, princípoch a typoch vizuálneho zobrazovania v danej dobe a kultúre (nem. *Kodewissen*) (porov. Stöckl, 2011, s. 52).

Obidve teórie sa sústreďujú na štrukturálne a syntagmatické zloženie multimodálnych agregátov, čiže sa zameriavajú viac na osobu producenta. V našom príspevku sa budeme venovať niekoľkým multimodálnym agregátom, ktoré sa ich producenti snažili, resp. snažia riešiť ako jednotný celok a pri ich umiestnení v konkrétnom intraurbánnom priestore sa opierajú o historické skutočnosti, využívajú kultúrne povedomie potenciálnych recipientov a pod. Vybrané agregáty sa nachádzajú vo výskumnom priestore projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. Konkrétne ide o Námestie SNP v Banskej Bystrici a Hugentottenplatz v Erlangene (SRN).

2 Reštaurácia KÚT 12

V našej predchádzajúcej diachrónnej analýze multimodálnych agregátov jazykovej krajiny Banskej Bystrice (Molnárová, s. 209-213) z pohľadu producenta a recipienta sme sa venovali „výkladným skriniam“

¹Príspevok je publikovaný v rámci projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy* a projektu KEGA 042UK-4/2022 *Facilitácia Visual Literacy v multimodálnom a multimediálnom prostredí cudzojazyčnej edukácie budúcich učiteľov nemeckého jazyka*.

Potravin u Klimov (Námestie SNP 9), ktoré sú z diachrónneho hľadiska jednými z najstaršie zachovaných v centre Banskej Bystrice.

Kombináciu rôznych semiotických systémov za účelom upútania pozornosti recipienta – potenciálneho zákazníka – využívala aj prevádzka *Bodega – lahôdky Pavla Tótha*, ktorá pochádza približne z roku 1932 (Baláž, 2008, s. 29). Doplnujúce informácie k typu prevádzky v písomnej forme sú umiestnené na troch rôznych miestach, z čoho môžeme usudzovať, že ich producent považoval za dôležité. Ich percepcia je zabezpečená pri prístupe k obchodu z viacerých smerov a na prezentáciu ponúkaných tovarov je využitá kombinácia jazykových a nejazykových znakov, konkrétne ide o vystavený tovar vo výklade a reklamný plagát.

Z diachrónneho hľadiska bola pre našu štúdiu rovnako zaujímavá reštaurácia *Červený Rak* na Námestí SNP 13. Od 90. rokov 16. storočia dom vlastnil Juraj Krebs, člen vonkajšej rady mesta. Podľa Krebsovho priezviska (nem. Krebs, slov. rak) sa nasledujúcich viac ako 300 rokov zaužívalo pomenovanie *Rak*, *U raka*, *U červeného raka* (nem. Zum Roten Krebs). Z roku 1786 sa zachovala zmienka o veľkom plechovom rakovi, ktorý zdobil priečelie domu (Baláž, 2008, s. 116). Aj na tomto historickom príklade vidíme, že už vtedy súčasťou jazykovej krajiny Banskej Bystrice neboli len texty umiestnené na fasádach domov, ale rovnocenný status mali aj multimodálne kombinácie jazyka a obrazu. A práve vedľa reštaurácie Červený Rak vznikla nová prevádzka pod názvom *KÚT 12* (obr. 1).

Obr. 1 Reštaurácia KÚT 12²

História meštianskeho domu č. 12 na námestí v Banskej Bystrici sa začína v 15. storočí (Baláž, 2008, s. 92). V „kúte“ námestia vznikol malý jednopodlažný gotický dom. Nezastavaná strana pozemku sa postupne stala krytým prejazdom na zadný dvor a dom sa rozrástol o ďalšie podlažia. Jeho prvým majiteľom bol Juraj Mitzko, mäsiar, ťažiar, obchodník s meďou, člen mestskej rady, ale aj falšovateľ striebra. Po Mitzkovcoch sa vlastníkmí domu postupne stávali ďalší významní podnikatelia a mešťanostovia (Löwy, Keme, Porges...). Renesančná prestavba domu (r. 1620) je pripisovaná staviteľskej rodine di Pauliovcov. Posledná stavebná úprava sa uskutočnila v roku 1911, ako to dokladuje zachované datovanie nad vstupnou bránou. Zaujímavými architektonickými prvkami stavby sú napr. centrálné secesné schodisko s typickým strešným svetlíkom a uličná fasáda so štukovou výzdobou, prípadne dvojpodlažná pivnica siahajúca až do hĺbky 6,5 m, ktorá je v Banskej Bystrici ojedinelá (Baláž, 2008, s. 92). Zámerom súčasného majiteľa domu, známeho banskobystrického šéfkuchára Petra Kulháného, je vybudovať v objekte „komplexnú gastro prevádzku. V rámci úprav interiérov je

² Použité fotografie sú súčasťou výskumnej databázy projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

ich cieľom obnova v pôvodnom historickom rozsahu, nič nové nepristavovať a nenadstavovať. Eliminovať nánosy z 20. storočia, priestory zjednodušiť, staré siene zväčšiť na pôvodné rozmery, odstrániť novšie vrstvy materiálov. Ukázať aj plné rozsahy klenieb a štukovej výzdoby, odkryť pôvodnú povrchovú úpravu stien...“ (Hovorka, Paulíny, Michalová, 2022). V súlade s našimi tvrdeniami v úvode príspevku ide teda o vedomé formovanie jazykovej krajiny producentom, s cieľom prezentácie produktu, resp. služby potenciálnemu zákazníkovi. Vizualne stvárnenie interiérov je postavené na kontexte ich histórie a jednoduchých interiérových prvkov tvoriacich nevyhnutné moderné vybavenie. V názve prevádzky je využitá aj jej konkrétna lokácia v „kúte“ Námestia SNP, ktorá je doplnená reálnym orientačným číslom domu 12. Čisté pravouhlé línie dvoch hlavných okien (výkladov) smerujúcich na námestie iba zvýrazňujú názov kút, resp. roh rovnako ako aj samotná grafická realizácia názvu v podobe jednoduchých veľkých písmen, vodorovného umiestnenia dĺžka a číslic 1 a 2 nie vedľa seba, ale pod sebou, pričom číslica 1 je doplnená pätkou. Čistotu vizuálnej prezentácie pomocou jazykových aj nejazykových znakov dopĺňa jednoduchá farebnosť. Na multimodálnej prezentácii prevádzky sa podieľajú aj samotní zákazníci, keďže sedia priamo v priestore okien – výkladov.

Prezentáciu konceptu dopĺňajú popri statických aj pohyblivé nosiče (porov. Marten, Mensel, Gorter, 2012), napr. tričká obsluhujúceho personálu s textom „*Baby nebude sedieť v kúte...*“, ktorý je výrokom zo známeho amerického hudobného filmu *Hriešny tanec*, spájajúceho generácie recipientov, čím môže majiteľ prevádzky signalizovať, že v jeho reštaurácii je vítaný zákazník v každom veku.

V spoločnom „texte“ tvorenom jazykom a obrazom (v danom prípade doplnenom priestorovou prezentáciou, 3D objektmi) dochádza k prerozdeleniu činností v rámci komunikačných funkcií, pričom silné stránky jedného semiotického systému vyrovnávajú slabé stránky toho druhého a opačne. Obrazy (vizuálne prezentácie) premietajú pred očami objekty bohaté na znaky, jazyk však dokáže konkrétne aspekty tejto vizuálnej skúsenosti pomenovať (napr. názov prevádzky KÚT 12) a explicitne naviesť ku konaniu (napr. návšteva reštaurácie) (porov. Stöckl, 2011, s. 47-48).

Z hľadiska reklamných stratégií majiteľ prevádzky uplatňuje moderné nástroje marketingu, keďže sa sústreďuje na spôsob ako informáciu o produkte prezentovať a nie len na informáciu samotnú. V súčasnosti už nestačí iba vytvoriť identitu značky, keďže mnoho produktov sa etablovalo a udržalo na trhu práve vďaka neobvyklej reklamnej realizácii. Účinok reklamného textu na recipientov závisí od celého komplexu činiteľov, najmä však od samotného obsahu a jeho štruktúry (Vopálenská, 2012, s. 44).

3 Reštaurácia hans im glück

Kým koncept reštaurácie KÚT 12 bazíruje skôr na historických skutočnostiach, prevádzka *hans im glück* (obr. 2) v meste Erlangen sa opiera o ľudovú rozprávku ako verbálny klenot, ktorý je súčasťou kultúrnej tradície národného spoločenstva. Spoločné pre obe prevádzky je spojenie tradičného s moderným. Vidíme to už na samotnej grafickej realizácii hlavného nosiča, na ktorom je názov prevádzky napísaný malými písmenami, čo zodpovedá forme zápisu internetovej stránky, resp. chatovej komunikácii mladých ľudí. Hlavný text (názov prevádzky) a obraz majú rovnocenný status, sú nositeľmi tzv. *duplicitnej informácie* (double information), keďže informácia v písanom texte (*hans im glück*) je duplicitne vyjadrená formou obrazu, čiže iným semiotickým systémom (plastika postavy hlavného hrdinu a husi). Doplnujúcu informáciu nesie text pod názvom prevádzky, ktorý je síce menšej veľkosti, a teda k jeho vnímaniu a dešifrovaniu recipientom dochádza až po percepcii plastiky a hlavného názvu, ale o jeho prečítanie recipientom sa tvorca nosiča postaral využitím multimediálnych prostriedkov, kedy v kontraste k hlavnému názvu použil v doplnujúcom texte veľké písmená.

Obr. 2 Reštaurácia hans im glück

Pre reštauráciu je dôležitá prezentácia konceptu na internete, čiže v tzv. virtuálnej jazykovej krajine³. V časti *über uns* (slov. o nás) je úvodná veta citátom zo samotnej rozprávky:

SO GLÜCKLICH WIE ICH GIBT ES KEINEN MENSCHEN UNTER DER SONNE!

Po nej nasleduje vysvetľujúca informácia k obsahu rozprávky: *„Diese Worte spricht Hans, nachdem er auf seinem Weg Schritt für Schritt Wertvolles gegen Wertloses eingetauscht hat – seinen Goldklumpen gegen ein Pferd, das Pferd gegen eine Kuh, die Kuh gegen ein Schwein und so weiter. Am Ende steht Hans mittellos da, trotzdem empfindet er pures Glück.“*

V nasledujúcom texte prichádza k zosobneniu šťastia u potencionálneho zákazníka, ktorému je položená rečnícka otázka: *„Was brauchst Du, um glücklich zu sein?“* Samotná poskytnutá odpoveď je zároveň reklamou na ponúkané služby: *„Eine entspannte Atmosphäre, nette Menschen, einen einfach außergewöhnlichen Ort. Leckeres Essen für Veganer und Vegetarier sowie alle Fleischgenießer. Immer frische Zutaten und beste Qualität. Sympathische Gastgeber, die für Dich da sind.“*

V internetovej prezentácii dochádza k viacnásobnému opakovaniu slov s rovnakým slovným základom v po sebe idúcich vetách – paronomázia (*Glück, Glücksmomente, glücklich...*), čo dodáva textu pocit hravosti a sviežosti, napr.:

„Glück braucht nicht viel. Glück braucht nur das Richtige. Herzlich willkommen bei HANS IM GLÜCK.“

KLINGT VIELVERSPRECHEND? WERDE TEIL DER HANS IM GLÜCK

Glück braucht nur den einen Moment.

³ Internetová stránka reštaurácie hans im glück: [online] <https://hansimglueck-burgergrill.de/burger-restaurant/erlangen-hugenottenplatz/>

Auch bei Dir liegt das Glück gleich um die Ecke. Finde jetzt den HANS IM GLÜCK Burgergrill in Deiner Nähe und komm bei uns vorbei. Wir freuen uns auf Deinen Besuch.“ (<https://hansimglueck-burgergrill.de/ueber-uns/>)

Nosná lexéma celého konceptu *Glück* (slov. šťastie) figuruje aj v ponuke práce v reštaurácii pod titulkom „*Dein Weg zum Glück*“ (slov. Tvoja cesta ku šťastiu):

DEIN WEG ZUM GLÜCK

*Bei HANS IM GLÜCK fokussieren wir uns auf das, was wirklich zählt: Dass es unserer Umwelt (obr. 4), unseren Mitarbeiter*innen und Gästen gut geht. Mit einem Team aus über 100 Nationen, wissen wir wie wichtig WELTOFFENHEIT und TOLERANZ sind.*

Gerne bieten wir auch Wieder- oder Quereinsteigenden eine Chance. Wir wollen, dass Du bei uns so sein kannst wie Du bist und Spaß an Deinem Job hast.

Wir brauchen keine Uniform, sondern wissen, dass Glücksmomente dann entstehen, wenn Du Dich wohl fühlst.

DEIN WEG ZUM GLÜCK

Was uns zu unserem Glück noch fehlt... bist Du!

Bewirb Dich jetzt und werde Teil der HANS IM GLÜCK Familie.“

(<https://hansimglueck-burgergrill.de/jobs/>)

Ponuka práce sa objavuje aj na nosiči vo forme plagátu vo výklade reštaurácie s textom: „*Ergreife das Glück!*“ (slov. Chyt' svoje šťastie, obr. 3), ktorý môžeme podobne ako *Dein Weg zum Glück* označiť za konceptuálne metafory.

Obr. 3 Plagát s ponukou práce vo výklade reštaurácie hans im glück

Obr. 4 Interiér reštaurácie hans im glück

4 Záver

V našom príspevku sme analyzovali príklady tzv. „*Multimodal Linguistic Landscapes*“ (používajúc termín *multimodal linguistics* podľa Batemana, 2008), ktoré nezohľadňujú len príslušné jazykové jednotky v ich jazykovo špecifickom, sémantickom a grafickom stvárnení, ale aj širokú paletu semiotických jednotiek (znak, ikona, graf, obraz, spôsob upevnenia označenia, resp. vývesného štítu, architektúra atď.) ako aj historické, sociodemografické a ekonomické parametre. Zjednodušene môžeme multimodálnu jazykovú krajinu, resp. multimodalitu v jazykovej krajine definovať ako kombináciu rôznych znakových systémov, ktoré sa podieľajú na utváraní obsahu určitého geografického a sociokultúrneho priestoru. Obidve prevádzky využívajú takúto kombináciu s cieľom prezentácie ponúkanej služby alebo produktu potenciálnemu zákazníkovi. Snažia sa ovplyvniť najmä bottom-up procesy vnímania recipienta, k čomu využívajú výrazné, resp. od iných agregátov v príslušnej jazykovej krajine odlišné prvky, ktoré bazirujú na premyslenom ucelenom koncepte prevádzky.

Použitá literatúra

- BALÁŽ, J. 2008. *Domy starej Banskej Bystrice, I. diel*. Banská Bystrica : BBB, 2008.
- BATEMAN, J. A. 2008. *Multimodality and Genre. A Foundation for the Systematic Analysis of Multimodal Documents*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, doi.org/10.1057/9780230582323_5
- HOVORKA, B. – PAULÍNY, M. – MICHALOVÁ, N. *Rekonštrukcia historického meštianskeho domu na námestí SNP v Banskej Bystrici, komplexná ponuka gastronomických služieb šéfkuchára Petra Kulháného*. [Online]. [Cit. 2022-09-15]. Dostupné na: <https://www.pha.sk/projekty/kut-12.html>
- ITTI, L. – KOCH, CH. 2000. A saliency-based search mechanism for overt and covert shifts of visual attention. In: *Vision Research*, 2000, 40 (10-12), s. 1489-1506, doi: 10.1016/s0042-6989(99)00163-7
- MARTEN, H. F. – MENSEL, L. – GORTER, D. 2012. Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape. In: *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Eds. D. Gorter, H. F. Marten, L. Mensel. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2012, s. 1-15, doi: 10.1057/9780230360235_1
- MOLNÁROVÁ, E. 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape In: *Ad Alta: journal of interdisciplinary research*. Hradec Králové : Magnanimitas, 2021, roč. 11, č. 1, s. 209-213, doi.org/10.33543/1101

- SCHNOTZ, W. – BANNERT, M. 2003. Construction and interference in learning from multiple representation. In: *Learning and Instruction*, 2003, roč. 13, č. 2, s. 141-156, [https://doi.org/10.1016/S0959-4752\(02\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0959-4752(02)00017-8)
- SCHULZE, I. 2019. *Bilder – Schilder – Sprache. Empirische Studien zur Text-Bild-Semiotik im öffentlichen Raum*. Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag, 2019.
- STÖCKL, H. 2011. Sprache-Bild-Text lesen. Bausteine zur Methodik einer Grundkompetenz. In: *Bildlinguistik. Theorien-Methoden-Fallbeispiele*. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2011, s. 45-70.
- VOPÁLENSKÁ, E. 2012. História reklamnej štylistiky a súčasné mediálne/reklamné kontexty. In: *Reklama 12*. Bratislava : Book&Book, 2012, s. 27-67.
- hans im glück [online]. [cit. 2022-09-09] Dostupné na: <https://hansimglueck-burgergrill.de/burger-restaurant/erlangen-hugenottenplatz/>

Autorka príspevku

PhDr. **Eva Molnárová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: eva.molnarova@umb.sk

VIZUÁLNA STRÁNKA JAZYKOVEJ KRAJINY (NA PRÍKLADE KAPITULSKEJ ULICE V BANSKEJ BYSTRICI)

Nikola Tomaščíková

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract

The author pays attention to the visual representation of multimodal signs in the linguistic landscape. She focuses on Kapitulska ulica in Banská Bystrica. Since the linguistic landscape is a multimodal public space, author analyses both linguistic and non-linguistic signs. In the practical part, she analyses the formal aspect of linguistic signs – their colour, size, arrangement on carriers; in the case of non-linguistic signs, she analyses different types of images, logos, photographs etc. She also focuses on the visitor's perception of the visual aspect of the linguistic landscape.

Key words: linguistic landscape, visual representation, multimodal sign, top-down, bottom-up

1 Úvod

O jazykovú krajinu prejavilo v posledných desaťročiach záujem veľa lingvistických aj nelingvistických disciplín, pretože ponúka bohatý materiál rôznym subdisciplinám lingvistiky, ale zaujímavý prameň výskumu tam nájde aj história, sociológia, antropológia, kultúrna geografia, marketing a pod. Základná definícia pochádza od dvojice kanadských autorov Landryho a Bouhrisa, ktorí ju charakterizovali ako „*the language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings*“ (1997, s. 25). V prvotných zahraničných výskumoch o jazykovej krajine sa stretávame najmä s kvantitatívnou analýzou rôznych typov nápisov vo verejnom priestore a s využitím rôznych jazykov. Išlo predovšetkým o viacjazyčne zameraný výskum vo veľkých metropolách či mestách, alebo pohraničných oblastiach (porov. napr. Backhaus, 2007; Shohamy, Ben-Rafael, Barni, 2010; Shohamy, Gorter, 2009; Satinská, 2014). A hoci sa výskum v dnešnej dobe uberať už ďalšími smermi, stále platí, že sa realizuje najmä v urbánnom prostredí, kde sa na jednom mieste stretáva nielen množstvo jazykov, ale aj „*syntaktických a stylistických zvláštností, expresívnych a emocionálnych výrazov, osobitých slovných konštrukcií a obrazných pomenovaní, resp. umeleckých jazykových prostriedkov, pútajúcich pozornosť nielen svojím obsahom, ale aj formou*“ (Jurčáková, 2020, s. 30). Jazyková krajina urbánneho prostredia je multimodálnym priestorom, kde v dnešnej dobe už nemožno počítať len s písaným textom, a tak sa aj náš príspevok zaoberá skúmaním verejného priestoru z multimodálnej perspektívy. Vychádzajúc z rozšírenej definície *multimodality*⁴ ako termínu, ktorý sa prvýkrát objavil v 20. rokoch minulého storočia v psychológii vnímania a označuje spoluúčasť rôznych zmyslových vnemov na celkové vnímanie, v kontexte jazykovej krajiny môžeme uvažovať o priestore, kde popri sebe existujú rôzne druhy znakových sústav, teda nielen jazykové, ktoré pozorujeme, vnímame a interpretujeme. Ukazuje sa to aj v pokročilom lingvistickom výskume tejto stále pomerne novej disciplíny, ktorý spôsobil, že jazykovú krajinu nemusíme už skúmať len na základe jazykového znaku. Aj z tohto dôvodu sa už základná definícia jazykovej krajiny od Landryho a Bourhisa javí ako nedostatočná, napríklad podľa dvojice českých autorov J. Davida a P. Máchu, ktorí vo svojej monografii týkajúcej sa oficiálnej a živej toponymie vo verejnom priestore uvádzajú, že pojem JK „*nezahrnuje veškeré projevy a formy jazyka, ale jen jazyk psaný, a to projevy ve veřejném prostoru. Stranou zůstávají například nonverbální komunikace, mluvený projev, soukromá komunikace, netextová vizuální sdělení (ideogramy, obrazy, turistické značky) a pod.*“ (David, Mácha, 2014, s. 41).

2 Definícia a vymedzenie skúmanej jednotky v priestore

V našom príspevku z hľadiska vizuálnej (formálnej) reprezentácie skúmame okrem nápisov aj neverbálne označenia ako logá, obrázky, fotografie, ilustrácie a pod., pretože sú pre nás rovnako atraktívne ako verbálne texty a sú neoddeliteľnou súčasťou jazykovej krajiny: „*[...] práve nosiče s kombináciou textových a grafických, resp.*

⁴porov. Kaderka, P. 2017. Multimodální komunikace. In: Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. [cit. 20.11.2022].

obrazových prvkov, skôr upútajú pozornosť recipienta, utkvajú mu v pamäti a môžu tak lepšie fungovať ako jeden z prostriedkov marketingovej stratégie“ (Gašová, 2021, s. 30). Jazykový znak ako základná jednotka jazykovej krajiny už teda nie je pre nás v tomto prípade dostačujúca, a, ako to uvádza P. Jesenská vo svojom príspevku o skúmaní a prehodnocovaní základnej jednotky jazykovej krajiny, na znak by sme mali nahliadať z pohľadu vizuálnej semiotiky, to znamená, že sa môže chápať ako slovo, syntagma, logonymum, rôzne typy obrazov a text. „Do vnímania (pôvodne len jazykového) znaku ako základnej jednotky JK tak treba zahrnúť aj nejazykové znaky, ktoré dopĺňajú, upresňujú a determinujú význam znaku jazykového, a teda s ním tvoria jeden vizuálno-sémantický celok sprostredkujúci okoliu istú informáciu“ (Jesenská, 2021, s. 46). V našom príspevku budeme preto pracovať s pojmom multimodálny znak, ktorý podľa nášho názoru najlepšie vystihuje rôznorodú povahu znakov v jazykovej krajine (porov. Jesenská, 2021). Pri analýze multimodálnych znakov je pre ich lepšie vymedzenie/ohraničenie možné brať do úvahy aj ich umiestnenie. Napríklad kombinácia verbálnych a neverbálnych znakov, ktoré sa nachádzajú na jednom nosiči (výklad, banner, áčková tabuľa, vstupné dvere a pod.) považujeme pri skúmaní jazykovej krajiny za jeden znak. Ak si to výskum vyžaduje, je možné takýto multimodálny znak ďalej detailizovať a skúmať jednotlivé jeho časti, napríklad logonymá (Mystik), reklamné nápisy (Knihy ~ Kamene ~ Darčekový tovar), príp. výlučne neverbálne znaky, ktoré reprezentujú ponúkaný sortiment v obrazovej podobe, logá a pod.

Vyskytujú sa multimodálne znaky od rozličných pôvodcov. Stretávame sa s nimi napríklad vtedy, ak sa v jednej budove nachádza hneď viacero prevádzok obchodov alebo služieb. V takomto prípade považujeme za vhodné na jednom nosiči rozlišovať toľko multimodálnych znakov, koľko je ich pôvodcov.

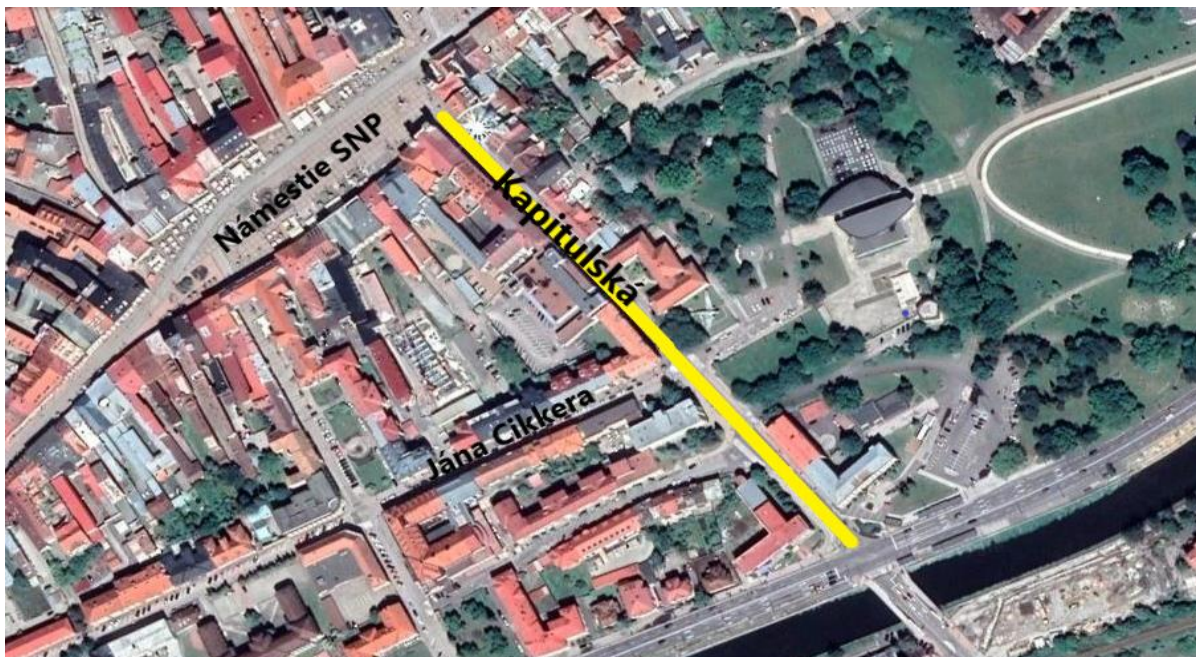
Obr. 1 Príklad multimodálneho znaku

Obr. 2 Príklad multimodálnych znakov

3 Vymedzenie skúmaného priestoru

Skúmaný priestor vychádza zo zadania projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*. Kapitulska ulica sa nachádza v centrálnej časti Banskej Bystrice. Je spojená s Námestím SNP, ulicami Cikkerova, Švantnerova a Štefánikovým nábrežím. Jazykovú krajinu tejto ulice analyzujeme na základe fotografického materiálu, ktorý sme získali počas terénnych výskumov. Prvý sa konal v novembri 2019 a druhý v januári 2020. Naša analýza je formálna – v rámci jazykových znakov sa sústreďujeme len na ich vizuálne vyhotovenie a druhou skúmanou kategóriou sú neverbálne textové prejavy – rôzne druhy obrazov, log, nosičov, fotografií a pod.

Obr. 3: Mapa Kapitulskej ulice (zdroj: Google Mapy - satelitné zobrazenie; spracovanie: autorka, 2022)

3.1 Analýza jazykových znakov

Kapitulska ulica je miestom viacerých prevádzok obchodov a služieb s rôznym zameraním. V snahe prilákať čo najviac zákazníkov na nás pôsobia nielen kvalitnou ponukou, zaujímavým obsahom, ale aj vhodným vizuálnym spracovaním. Sú to práve multimodálne znaky vo verejnom priestore, ktoré s nami komunikujú ešte pred vstupom do prevádzky. Pri bližšom skúmaní fotografického materiálu sme zistili, že v priestore ulice sa vyskytuje viac súkromných ako verejných nápisov, a aj z toho dôvodu sa zameriame najmä na súkromné nápisy (kategória *bottom-up*). Z hľadiska *top-down* kategórie však môžeme v rámci vizuálnej stránky spomenúť napríklad odlíšenie tabúľ s orientačnými a súpisnými číslami budov. Názov *Kapitulska ulica*, príp. jej skrátená verzia *Kapitulska* je vždy v modrej farbe a červenom ráme a takéto tabule sa nachádzajú na začiatku a konci ulice, príp. na mieste, kde sa križuje s inou ulicou, ako vyplýva z Vyhlášky č. 31/2003 Z. z. Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o označovaní ulíc a iných verejných priestranstiev a o číslovaní stavieb. Orientačné čísla, ktoré sú v červenej farbe s oranžovým orámovaním majú menší rozmer a nachádzajú sa pozdĺž celej ulice. Týchto nápisov je na ulici toľko, koľko sa na nej nachádza budov. V rámci pohybu vo verejnom priestore majú čísla budov svoje opodstatnenie – slúžia ako orientačné body pre návštevníkov a obyvateľov mesta. Tabule súpisných čísel sú rovnako veľké, rozdiel je v tom, že sú spravidla čierne na bielom pozadí a v čiernom rámovaní.

Obr. 4 Príklad orientačnej tabule (zdroj: Google Mapy; spracovanie: autorka, 2022)

Nápisy môžu z formálneho hľadiska upútať pozornosť napríklad špecifickým štýlom písma, farbou, veľkosťou, spôsobom usporiadania textu na nosičoch a pod. Novodobým fenoménom, s ktorým sa v jazykovej krajine stretávame a súvisí s rozvojom nových médií a technológií, je umiestňovanie internetových adries obchodov priamo do verejného priestoru (porov. Bajusová, 2021). Reklamné nápisy (v niektorých prípadoch aj názvy obchodov) majú teda podobu webových stránok. Môže ísť o účinnú marketingovú stratégiu, vďaka ktorej si môžu okoloidúci prezrieť internetovú stránku neskôr, ak práve nemajú čas zastaviť sa priamo v predajni.

Obrázok 5: Príklad vizuálnej stránky nápisu

Obrázok 6: Príklad vizuálnej stránky nápisu

3.2 Analýza grafických znakov

V jazykovej krajine ulice sa vo veľkej miere stretávame s prípadmi, kedy sú nápisy sprevádzané obrazmi, resp. grafickými znakmi. Bežnou súčasťou logoným sú logá, reklamné nápisy sú sprevádzané fotografiami a obrazmi ponúkaného sortimentu a typy informačných alebo zákazových nápisov nachádzajúcich sa spravidla na vstupných dverách, ktoré informujú o kamerovom systéme na predajni, zákaze fajčenia a pod. sú sprevádzané piktogramami, príp. sa pri nich nápisy ani nevyskytujú.

Jazykové aj nejazykové znaky vo verejnom priestore s nami neustále komunikujú a podniky sa snažia nájsť najefektívnejšie spôsoby, ako upútať našu pozornosť, keďže ulicami častokrát len prechádzame, a tak takýto komunikačný proces trvá krátko. Aj to je dôvod, prečo sú dôležitou súčasťou v dnešnom urbánnom prostredí nejazykové znaky. Vizuálne informácie vo forme obrazov totiž spracúvame rýchlejšie ako písaný text, hoci aj ten v jazykovej krajine vnímame zrakom. Obrazové prvky však ľudský mozog spracúva súčasne/celostne, zatiaľ čo text spracúva postupne a lineárne, a tak je pre nás vnímanie textov kognitívne náročnejšie (porov. Lauková, 2021). Na jednej strane jazykové prejavy vo verejnom priestore môžu poskytovať detailnejšie informácie, avšak zo samotnej povahy verejného priestoru sa práve obrazy javia pri komunikácii s recipientmi – návštevníkmi mesta – ako efektívnejšie, a teda ich dokážeme rýchlejšie vnímať a interpretovať.

Obrázok 7 a 8: Príklad rovnakej informácie spracovanej graficky a v podobe textu (zdroj: Google obrázky).

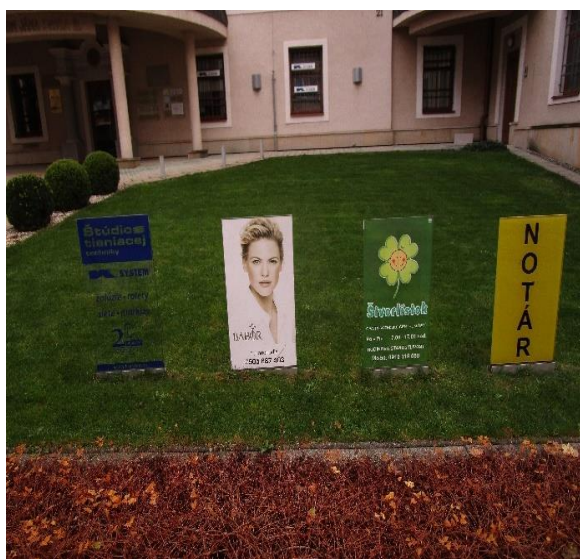
Kombinácia jazykových a grafických znakov v jazykovej krajine navyše vytvára viac možností zaujímavého a kreatívneho vizuálneho spracovania, s ktorým sa stretávame v prípade kombinácie obrazu a textu v názvoch prevádzok obchodov a služieb – v logonymách. Ich základnou funkciou je pomenovať/identifikovať jednotlivé obchody a tým ich odlišiť od ostatných. Táto funkcia vyplýva zo samotnej podstaty propria (porov. Krško, 2014). Okrem toho je cieľom tvorcov logoným zaujať aj formálno-estetickou, príp. zvukovou funkciou, a tak sa k základnej funkcii logoným pripája aj reklamná (porov. Imrichová, 2006). Ďalšou efektívnou kombináciou textu a obrazov sú reklamné nápisy sprevádzané fotografiami ponúkaného sortimentu – textilné výrobky, obuv, elektronika, v prípade služieb ako cestovné kancelárie to môžu byť fotografie ponúkaných destinácií. Azda najväčší vplyv na návštevníkov ulice majú gastronomické prevádzky, ktoré do verejného priestoru umiestňujú obrázky/fotografie rôznych jedál a nápojov, bez ohľadu na to, či ich vizuál zodpovedá realite alebo nie. Nielenže ide o účinnú marketingovú stratégiu, aj v tomto prípade platí, že prezrieť si obrázky (resp. v kombinácii s textom) môže byť efektívnejšie ako len prečítať samotný text. Vizuálnu rozmanitosť nápisov zabezpečujú aj rôzne typy a tvary nosičov od tzv. „výstrčiek“ (nosičov umiestnených kolmo na fasádu budovy) po nápisy upevnené na nosičoch so zabudovaným podsvietením alebo samostatne stojace nosiče, najčastejšie ide o „áčkové“ tabule, ktoré do verejného priestoru umiestňujú najmä gastronomické prevádzky a uvádzajú na nich svoju dennú ponuku. Tá je vo väčšine prípadov písaná ručne kriedou alebo kriedovou fixou, čo má praktické odôvodnenie, keďže denná ponuka jedál sa neustále mení. Za nosič však môžeme považovať aj samotné budovy, ak sú nápisy umiestnené priamo na fasáde, ale aj výklady, okná, príp. vstupné dvere do prevádzok.

Obr. 9 Spojenie loga a logonyma v JK

Obr. 10 Spojenie loga a logonyma v JK

Obr. 11 Príklad nosičov v JK

Obr. 12 Príklad nosičov v JK

Obr. 13: Kombinácia textu a obrazu v jazykovej krajine

4 Vnímanie jazykovej krajiny zo strany návštevníka mesta

Jazyková krajina je verejný priestor, v ktorom komunikuje určité množstvo adresátov, najčastejšie so zámerom svoj produkt alebo službu predat'. Každý využíva vlastné jazykové prostriedky, pričom komunikujú taký obsah, ktorý zodpovedá predmetu ich podnikania. Keďže každý z nich vystupuje „sám za seba“, je prirodzené, že jednotlivé nápisy sa od seba líšia, a pretože reprezentujú svojich adresátov, tí využívajú rôzne formálne prostriedky, ako nápisy zatriktívniť a to aj v prípade, ak sa na ulici nachádza viacero prevádzok s rovnakou alebo podobnou ponukou sortimentu. Kapitulska ulica je prevažne komerčnou ulicou, do ktorej umiestňuje nápisy súkromný sektor, a ako vyplýva zo základnej charakteristiky tohto typu nápisov, v porovnaní s verejnými nápismi, na ktoré môže štát najsystematickejšie pôsobiť, má menšiu kontrolu nad jazykom súkromných nápisov. Rovnako ako obsah, tak aj ich jazyk je vnímaný ako prejav slobody prejavu, kým vládne nápisy nemajú takýto charakter (porov. Landry-Bourhis, 1997). To, ako vníma vizuálnu stránku jazykovej krajiny návštevník mesta, je vecou subjektivity. Kým niektorí na ňu nazerajú ako na priestor, vďaka ktorému nápisy vytvárajú a dotvárajú jeho moderný, urbánny charakter, pre iných môže takáto rôznorodosť pôsobiť rušivo a neraz si tak jazyková krajina z formálneho hľadiska vyslúži prívlastok vizuálny smog. Kapitulska ulicu po oboch stranách lemujú zväčša historické budovy. V spojení s farebnými nápismi na rozličných typoch nosičov, obrazmi a fotografiami tak vytvárajú zaujímavý kontrast medzi históriou a súčasnosťou. Tým, že sa na Kapitulskej ulici nachádza veľa prevádzok obchodov a služieb, je vizuálne dosť nasýtená. Čím bližšie však ulica smeruje k Štefánikovmu nábrežiu, tým viac sa oslabuje jej komerčný charakter. Dokazuje to absencia prevádzok obchodov a služieb, a teda aj nápisov a obrazov v jazykovej krajine. Bottom-up sféra sa v tejto časti oslabuje a zvyšuje sa výskyt nápisov top-down sféry. Súkromné nápisy nahrádzajú najmä dopravné značky alebo orientačné tabule odkazujúce na ďalšie mestské časti, obce alebo odľahlejšie prevádzky.

Obr. 14 Širší záber na jazykovú krajinu Kapitulskej ulice

Obr. 15 Širší záber na jazykovú krajinu Kapitulskej ulice

5 Zhrnutie

Analýza vizuálnej stránky multimodálnych znakov sa týkala najmä tých zo súkromnej sféry, keďže taký sa napokon ukázal aj charakter Kapitulskej ulice – je to prevažne komerčná oblasť s viacerými prevádzkami obchodov a služieb. Naša analýza bola do určitej miery subjektívna – na jazykovú krajinu sme nazerali z pohľadu návštevníka ulice, ako aj z pohľadu potenciálneho zákazníka. Keďže firmy so sebou navzájom konkurujú, resp. v snahe odlíšiť sa od ostatných, prispôbujú tomu aj tvorbu multimodálnych znakov. Týka sa to však urbánneho prostredia ako takého, v ktorom pozorujeme „záplavu“ nápisov a obrazov a ich formálnu rôznorodosť, čo sa však môže odraziť na (ne)estetickosti verejných priestranstiev. Obsahy nosičov sú často prezentované prostredníctvom

kombinácie jazykových a nejazykových znakov. Hoci ich z kognitívneho hľadiska spracúvame odlišne, ich kombinácia sa ukazuje byť v jazykovej krajine efektívna. Z praktického hľadiska ide o účinnú marketingovú stratégiu, ako prilákať čo najviac zákazníkov. Z teoretického hľadiska, tak ako vyplýva z charakteru verejných urbánnych priestranstiev, sme považovali za vhodné prehodnotiť definíciu jazykovej krajiny ako reprezentáciu výlučne jazykových znakov.

Použitá literatúra

- BACKHAUS, P. 2007. *Linguistic Landscapes: Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. 1. vyd. Clevedon – Buffalo – Toronto : Multilingual Matters, 2007.
- DAVID, J. – MÁCHA, P. 2014. *Názvy miest. Paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno : Host – vydavatelství, s.r.o., 2014.
- DOBŘÍK, Z. Kognitívne a pragmatické aspekty jazykovej krajiny In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová – J. Lauková. 2021, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, s. 18-23.
- GAŠOVÁ, Z. Rozmanitosť jazykovej krajiny Bratislavy In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová – J. Lauková. 2021, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, s. 24-33.
- IMRICHOVÁ, M. 2006. Obchodné meno v jazykovo-komunikačných súvislostiach. In: *Sociálny kontext onymie*. Ed. J. Krško. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2006, s. 31-73.
- JESENSKÁ, P. 2021. Skúmanie základnej jednotky jazykovej krajiny. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová – J. Lauková. 2021, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, s. 45-52.
- JURČÁKOVÁ, E. 2020. Obrazné pomenovania v jazykovej krajine mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*, Ed. A. Ďuricová. 2020, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, s. 29-35.
- KADERKA, P. 2017. Multimodální komunikace. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Online]. [cit. 20.11.2022]. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/MULTIMOD%C3%81LN%C3%8D%20KOMUNIKACE>
- KRŠKO, J. 2014. *Úvod do toponomastiky*. Banská Bystrica : Vydavatel'stvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2014.
- KRŠKO, J. 2020. Lokálne nárečie ako nástroj expresivizácie v jazykovej krajine (na príklade Banskej Bystrice). In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscapes*. Ed. A. Ďuricová, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2020, s. 37-47.
- KRŠKO, J. 2021. Tlak ideológie na propriálnu stránku jazykovej krajiny – na príklade banskobystrickej urbanonymie. In: *Od textu k prekladu XV, 2. časť, Linguistic Landscapes*. Ed. A. Ďuricová, J. Lauková, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2021, s. 62-72.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R.Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: Anempirical study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, roč. 16, 1997, s. 23-49.
- LAUKOVÁ, L. 2020. Kontext textu a obrazu vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny mesta Banská Bystrica. In: *Od textu k prekladu XIV, 2. časť, Linguistic Landscape*. Ed. A. Ďuricová. 2020, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, s. 47-54.
- SATINSKÁ, L. 2012. Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica. In: *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. 9. 2012 v Banskej Bystrici. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 157-167.

Internetové zdroje

Vyhláška č. 31/2003 Z. z. Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o označovaní ulíc a iných verejných priestranstiev a o číslovaní stavieb. [Online]. [cit. 25.11.2022]. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2003-31>

Autorka príspevku

Bc. Nikola Tomaščíková

Filozofická fakulta UMB

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica, SK

E-mail: nikola.tomascikova@student.umb.sk

VYBRANÉ ASPEKTY POROVNANIA JAZYKOVEJ KRAJINY DVOCH OBCHODNÝCH ULÍC MIEST KOMÁRNO A KOMÁROM¹

Sándor János Tóth – Vojtech Istók – Gábor Lőrincz

Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho Komárno

Abstract

The paper deals with the partial comparative research outputs of the linguistic landscape of two shopping streets in Komárno and Komárom. The methods are quantitative and based on the reduced *Codebook* of the project APVV-18-0115 Language in the City – Documenting the Multimodal Semiosphere of Linguistic Landscapes in Slovakia and in a Comparative Perspective. The significant relations are formed in the questions, resp. how does the ethnic composition of the settlement affect sign language? (1) What type of multilingualism characterizes these two towns? (2) Can text colour play a role in meaning formation?

Key words: linguistic landscape, bilingualism, signs

1 Úvod

Jazyková krajina Komárna/Komáromu bola už viackrát skúmaná (napr. Bauko, 2018; Németh 2021, s. 160-200, Győriová, 2015), väčšina prác však mala skôr kvalitatívny charakter. Kvantitatívna analýza jazykovej krajiny miest Komárom a Komárno sa realizovala v rámci projektu APVV-18-0115 na základe zhotovených fotografií objektov (ich vonkajších signov) ulíc skúmaného územia vyznačenej na oboch stranách hranice – Igmándi út a Jókaiho ulica.

Náš parciálny výskum (ktorý je súčasťou pripravovanej monografie) sme sa rozhodli orientovať na Jókaiho ulicu v Komárne (KN) a na Igmándi út v meste Komárom (KM), lebo sú to najfrekvencovanejšie nákupné ulice skúmaných lokalít. Kým Igmándi út možno považovať za neoficiálnu hlavnú ulicu Komáromu, Jókaiho ulica je „predĺženou“ obchodnou ulicou Komárna od Námestia generála Klapku (podobne ako Obchodná ulica siahajúca od konca Námestia SNP v Bratislave).

Igmándi út sa tiahne od slovensko-maďarskej hranice (od Alžbetinho mosta) po kruhový objazd okolo sochy Turul. Dĺžka skúmaného úseku je približne 700 metrov. Obe strany cesty sú pokryté mnohými signami – ide najmä o obchody, služby a gastronomické jednotky – jedinou výraznou výnimkou je úsek cesty, ktorý prechádza ponad koľaje. Počet objektov je 87, počet signov 640, počet signov na meter je takmer jedna (0,9) a na jeden objekt pripadá v priemere 7,4 signov.

Jeden koniec Jókaiho ulice je ohraničený Námestím generála Klapku a Ulicou Františkánov, druhý koniec tvoria Námestie Kossutha a Ulica K. Thalyho. Dĺžka skúmaného cestného úseku je približne 350 metrov. Na oboch stranách nájdeme veľa objektov – sú to hlavne obchody, služby a gastronomické jednotky. Počet objektov je 63, počet signov na meter o niečo viac ako jeden (1,1), počet signov na jeden objekt je 6,3.

Rozdiel medzi dvoma úsekmi v počte signov môže spočívať v tom, že v Komárome sú na rozdiel od Komárna často na samostatnej nálepke uvedené mená a telefónne čísla osôb, ktoré majú byť upozornené v prípade požiaru.

Tabuľka 1 Základné údaje o skúmaných uliciach

	Dĺžka	Počet objektov	Signy	Dĺžka/Signy	Objekty/Signy
Igmándi út	700 metrov	87	640	0,9 signov/1 m	7,4 signov/obj.
Jókaiho ul.	350 metrov	63	397	1,1 signov/1 m	6,3 signov/obj.

¹Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115 v rámci projektu Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy.

2 Otázky metodiky výskumu

Zber údajov prebiehal v rokoch 2019 až 2021. Do korpusu boli zahrnuté len vonkajšie nápisy na objektoch. Zo vzorky boli vylúčené signy, ktoré sú na fotografiách nejasne viditeľné (napr. odraz slnečného svetla), nekompletné (napr. z polovice prekryté inou nálepkou) a poškodené signy. Podobne sme postupovali aj pri bilbordoch z viacerých dôvodov: 1. menia sa tak rýchlo, že neprispievajú k statike jazykovej krajiny daného územia; 2. často presahujú objekty danej ulice/mesta; 3. plagáty, ktoré sa prekrývajú; 4. podľa uvedeného je ich spracovanie časovo mimoriadne náročné a je nad rámec tejto práce. Totožnosť signu a nosiča s textom nepovažujeme za dôkaz (hoci dva sa najčastejšie zhodujú), keďže na jednom nosiči sa z čisto praktických dôvodov môže objaviť niekoľko (nepříbuzných) signov, napr. z ekonomických a sponzorských dôvodov, no zároveň môžu signy tvoriť aj dva nosiče a texty, pokiaľ sú obsahovo jednotné. Možnosti variácií sú nasledovné:

Tabuľka 2 Súvislosť signov s nosičom a príklady

	Nosič/Sign	Vzor	Príklad (pozri obr. 1)
1.	1 sign na 1 nosiči	1 → 1	<i>KNIHY MADÁCH KÖNYVEK</i>
2.	viac signov na 1 nosiči	1 → 2	<i>1454 Bakalár Dobré Pivo // Pizzeria LUX</i>
3.	1 sign na viac nosičoch	2 → 1 (3 → 1)	<i>TOPÁNKY PRE CELÚ RODINU // CIPÓK AZ EGÉSZ CSALÁDNAK</i>

Obr. 1 Súvislosť signov s nosičom (KN)²

Pri výskume sme vychádzali z *Codebooku* I. Schulzeovej (2021). *Codebook* umožňuje posúdiť jazykové/semiotické prostredie konkrétnej oblasti na základe približne 50 aspektov. Keďže tento výskum sa zaoberá len jazykovými faktormi v užšom zmysle, t. j. tými, medzi ktorými je skutočná súvislosť (napr. osídlenie/národnosť a jazyk, text a obrázok, farba textu a písma), neskúma však oblasti, ktoré považuje za menej významné, relevantné z jazykového hľadiska (napr. typ nosiča, tvar nosiča, smer písma). Z *Codebooku* preberáme 10 aspektov (4 s malými úpravami) a pridávame jedenásty aspekt (aspekt počtu jazykov). Ďalšou modifikáciou je, že namiesto výskytu slov skúmame celé signy (teda aspekty ako slovné druhy alebo sémantika slov sú pre nás

²Použitie fotografie sú súčasťou výskumnej databázy projektu APVV-18-0115 *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

irelevantné). Dôraz kladieme na synchrónne aspekty, pričom vynechávame diachrónne aspekty uvedené v *Codebooku*.

Tabuľka 3 Aspekty spracovania signov (zjednodušenie *Codebook-u*)

	Aspekty	Opis	Modifikácia oproti zadaniu Schulzeovej (2021)
1.	Aktér1	všeobecné kategórie objektov (napr. <i>gastronómia</i>)	–
2.	Aktér2	špecifické kategórie objektov (napr. <i>reštaurácia</i>)	doplnenie nových kategórií: (50) <i>mobilné telefóny</i> , (51) <i>kultúrna pamiatka</i> , (52) <i>zmenáreň</i> , (53) <i>optika</i> , (54) <i>hodiny/hodinky</i> , (55) <i>elektrotechnika</i> , (56) <i>textil</i>
3.	Klasifikácia aktéra/signu	určenie toho, či ide o sign charakteru <i>top-down</i> alebo <i>bottom-up</i>	–
4.	Multimodalita	určenie toho, či ide o <i>text</i> , <i>obraz</i> alebo <i>komunikát</i>	nepracujeme zvlášť s <i>logom</i> : ak logo neobsahuje grafický prvok, ide o <i>text</i> , ak neobsahuje text, ide o <i>obraz</i> , ak obsahuje text aj obraz, ide o <i>komunikát</i>
5.	Funkcia grafického prvku	opis funkcie grafického prvku (vzťah grafického prvku k textu)	zmena pôvodných kategórií na nové: <i>ikon</i> , <i>index</i> , <i>symbol</i>
6.	Farba písma	konkrétne farby textu	–
7.	Význam farby písma1	určenie toho, či je korešpondencia medzi farbou a významom textu	–
8.	Význam farby písma2	opis toho, aká je korešpondencia medzi farbou a významom textu	–
9.	Počet jazykov	počet jazykov	ide o nový aspekt bádania (mimo aspektov <i>Codebooku</i>)
10.	Jazyk	konkrétne jazyky	–
11.	Typ textu	určenie typu viacjazyčnosti	doplnenie novej kategórie (4) <i>komplementárna viacjazyčnosť</i> na základe odb. literatúry (Stoltmann 2017; Reh, 2004, s. 8-15; Gašová, 2020, s. 71)

V predkladanej časti výskumu sme na základe vybraných aspektov sformulovali nasledujúce výskumné otázky: (1) Ako etnické zloženie mesta ovplyvňuje jazyk signov, resp. aký typ viacjazyčnosti charakterizuje tieto dve mestá? (2) Môže farba textu zohrávať úlohu pri formovaní významu (intenzifikácii významu)?

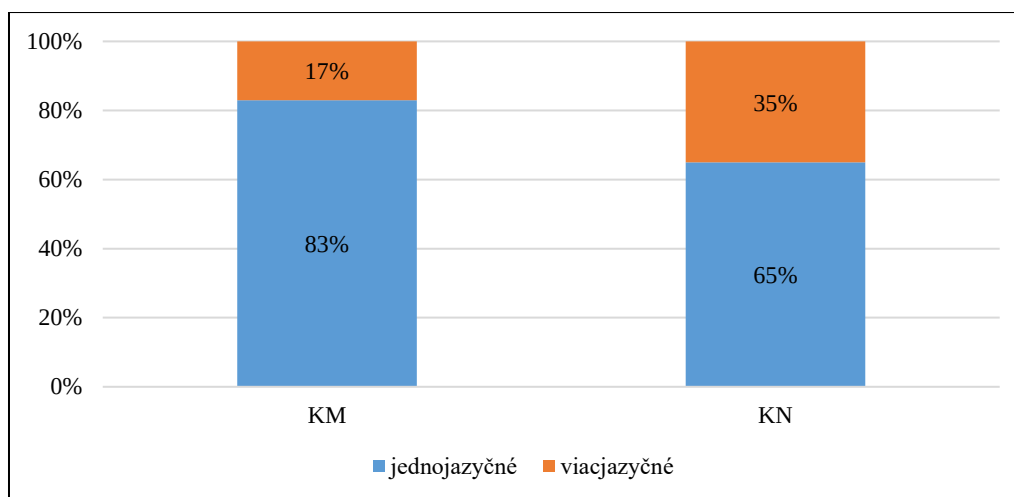
3 Signifikantné súvislosti

3.1 Jazyky

Z jednojazyčného/viacjazyčného výskumu boli vylúčené jednotky jazykovej krajiny, ktorých jazyk nebolo možné jasne identifikovať. V KN je podiel viacjazyčných signov dvakrát vyšší (35%) ako v KM (17%), čo možno vysvetliť predovšetkým etnickým zložením obyvateľstva – vysokým podielom Maďarov (54%, Győriová, 2015). Napriek tomu považujeme podiel viacjazyčných nápisov v KN za nízky v porovnaní s tým, že mesto je uvedené v *Nariadení vlády č. 221/1999 Z. z.* v súpise 512 maďarských lokalít, tak podľa *Zákona č.*

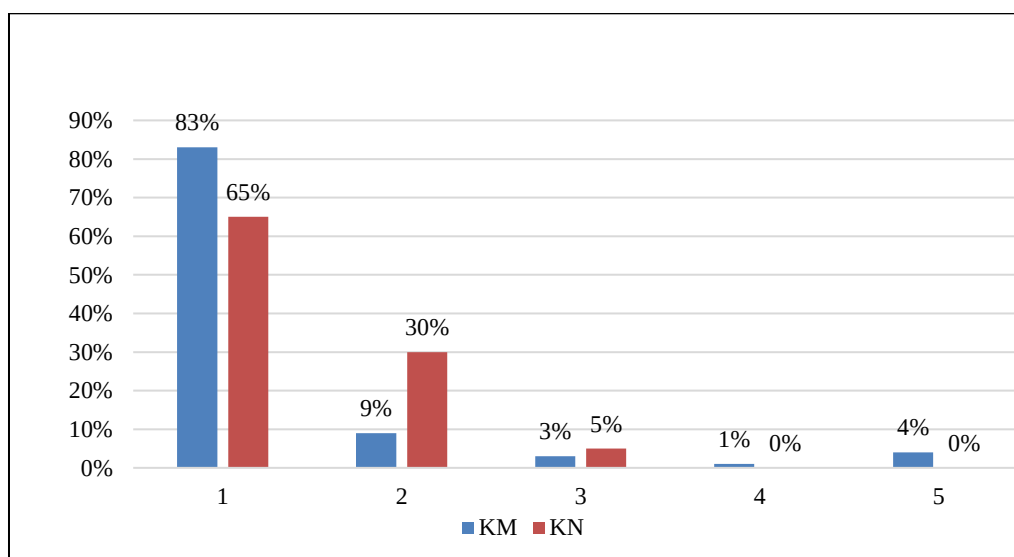
184/1999 Z. z. by bolo možné používať maďarský jazyk okrem iného v týchto prípadoch: „(7) [...] Všetky nápisy a oznamy určené na informovanie verejnosti, najmä v predajniach, na športoviskách, v reštauračných zariadeniach, na uliciach, pri cestách a nad nimi, na letiskách, autobusových staniciach a železničných staniciach, sa môžu uvádzať aj v jazyku menšiny. [...] (8) Nápisy na pamätníkoch, pomníkoch a pamätných tabuliach sa môžu uvádzať popri štátnom jazyku aj v jazyku menšiny.”

Zákon CLXXIX z roku 2011 o právach národností v Maďarsku (§ 6 bod 1) a Zákon LXVIII z roku 2020 (§ 46 d) určujú, že „[...] v tých obciach, kde evidovaný podiel národnosti pri poslednom sčítaní ľudu dosahuje desať percent“, treba okrem iného zabezpečiť, aby nápisy „[...] na verejných úradoch a orgánoch poskytujúcich verejné služby [...] bolo možné čítať aj v rodnom jazyku národnosti“. Keďže však podiel žiadnej menšiny v KM nedosahuje 10%, táto povinnosť zo strany samosprávy neexistuje.

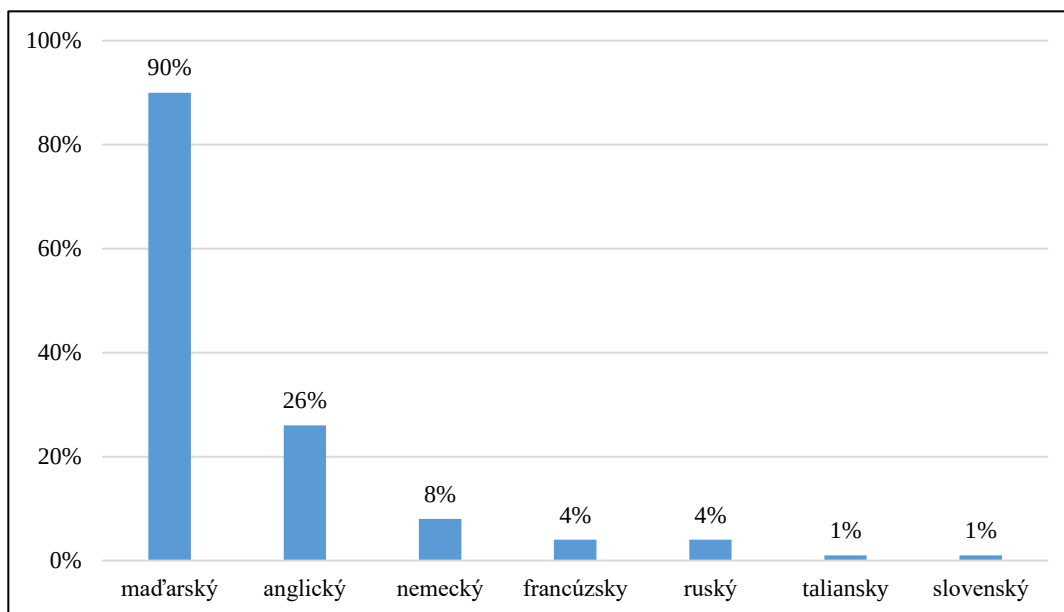

Graf 1 Pomer jedno- a viacjazyčných signov v KM a KN (zlúčená vizualizácia)

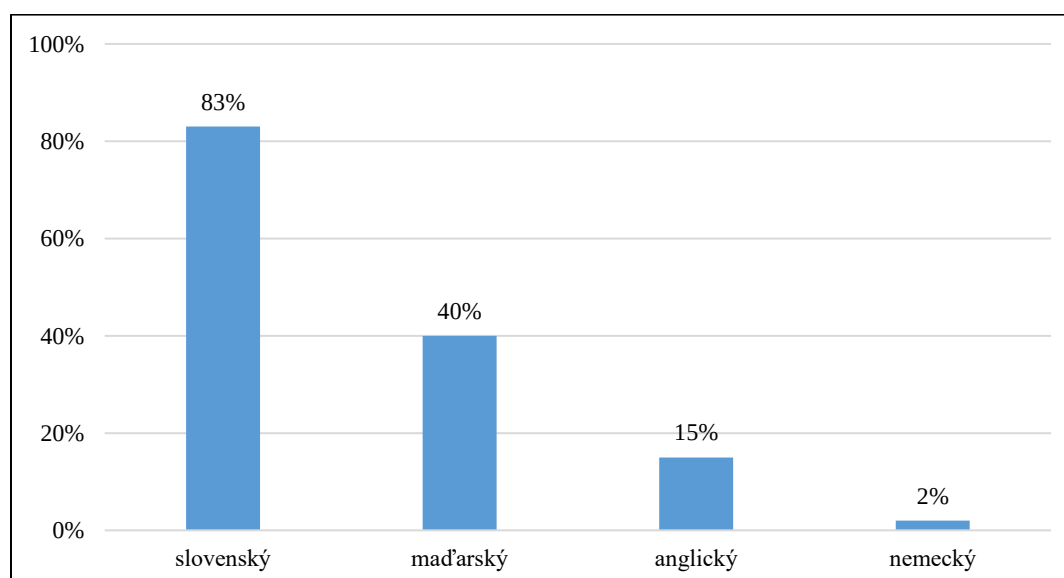
Kým v KM je dvojjazyčných len 9% signov, v KN je dvojjazyčných signov až 30%. Z toho vyplýva, že viacjazyčnosť v KN znamená lokálny bilingvismus, ktorý reflektuje lokálne podmienky a potreby maďarskej národnosti (viac či menej úspešne), pričom v KM ho možno interpretovať ako širšiu kategóriu (skôr ako globálnu viacjazyčnosť) (toto je potvrdené zahraničnými mutáciami v angličtine pre turistov, ako aj štvor- a päťjazyčnými signami).

Graf 2 Pomer jedno- a viacjazyčných signov v KM a KN (detailná vizualizácia)

Graf 3 Najčastejšie sa vyskytujúce jazyky signov v KM

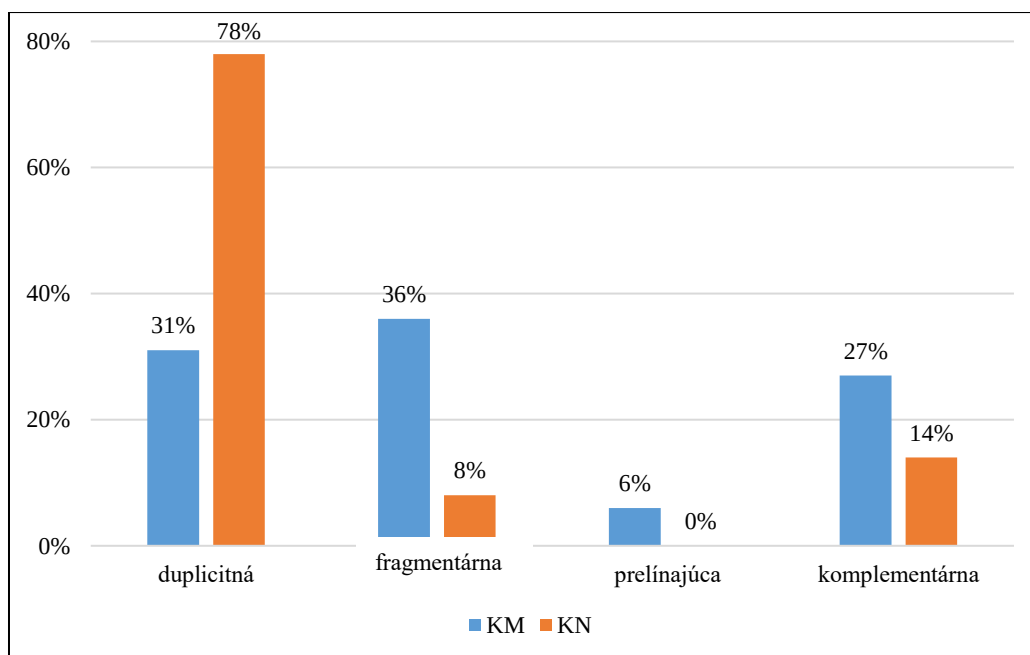

Graf 4 Najčastejšie sa vyskytujúce jazyky signov v KN

Rozdiel medzi proporciami typov viacjazyčnosti v KM a KN je markantný: kým pre KN je charakteristická duplicitná viacjazyčnosť (78%), v KM nájdeme podobný podiel príkladov na fragmentárnu (36%), duplicitnú (31%) a komplementárnu (27%) viacjazyčnosť (pozri graf č. 5). Miera duplicitnej viacjazyčnosti je v KN taká vysoká, lebo vzhľadom na vysoký podiel Maďarov je veľa slovenských textov kompletne preložených aj do maďarčiny (alebo práve naopak: majitelia maďarskej národnosti prekladajú celý text napísaný v maďarčine do slovenčiny). Keďže podiel etnických menšín v KM je nízky (ide v podstate o jednojazyčné osídlenie), vo väčšine prípadov sa do cudzieho jazyka prekladajú len tie najdôležitejšie informácie z textu zdrojového jazyka (fragmentárna viacjazyčnosť), aj to len ako informácia pre turistov. Toto je typický prípad päťjazyčnej stránky so zákazom fajčenia, ktorú si možno stiahnuť z internetu a ktorá obsahuje zákaz v piatich jazykoch (maďarčina, angličtina, francúzština, nemčina a ruština), ale ostatné informácie (žiadosť o pomoc, oznamujúci porušenie zákona) sa zobrazuje iba v maďarčine.

Obr. 2 Typy viacjazyčnosti KN (hore: duplicitná, fragmentárna);
KM (dole: prelínajúca sa, komplementárna)

Graf 5 Pomer jednotlivých typov viacjazyčnosti v KM a KN

Vzostup viacjazyčnosti vidieť hlavne v gastronómii KN, kde je každý druhý nápis viacjazyčný. Keďže niektorí Maďari na Slovensku nevedia po slovensky – to platí najmä pre tých, ktorí žijú v blokových jazykových situáciách (napr. v KN) – musia s týmto aktérom do určitej miery počítať: kým v obchode aj maďarský zákazník, ktorý (takmer) nevie po slovensky, si môže zobrať produkt z regálu alebo naň ukázať bez toho, aby bola informácia o ňom zobrazená v jeho rodnom jazyku, viacjazyčnosť zohráva väčšiu úlohu v stravovacej jednotke, keďže hosť musí vidieť ponuku a vedieť si z nej vybrať.

3.2 Vzťah signov charakteru top-down a bottom-up k viacjazyčnosti

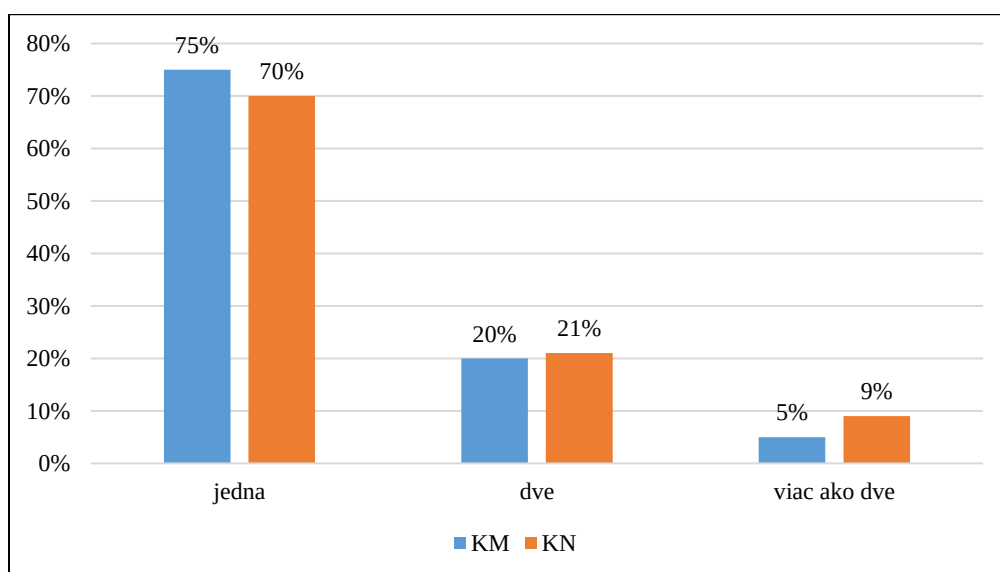
Kým v KM je viacjazyčných iba 22% nápisov top down (podobný je aj podiel viacjazyčných nápisov bottom-up: 17%), v KN tieto analyzované javy tvoria 75%. K údajom KN treba pristupovať s rezervou, pretože počet top-down signov na skúmaných úsekoch ulíc je veľmi nízky (v tejto oblasti nie sú žiadne úrady a školy). Vysoký podiel viacjazyčných nápisov top-down v KN možno vysvetliť historickou i kultúrnou zakotvenosťou mesta a oficiálnou viacjazyčnosťou. Počet viacjazyčných nápisov bottom-up (obchody, služby) je v KN nižší (34%) ako nápisov top-down, pretože v tomto prípade zákon nie je normatívny, ale dovoľujúci.

Obr. 3 Pomníky charakteru top-down v KM a KN

3.3 Farba

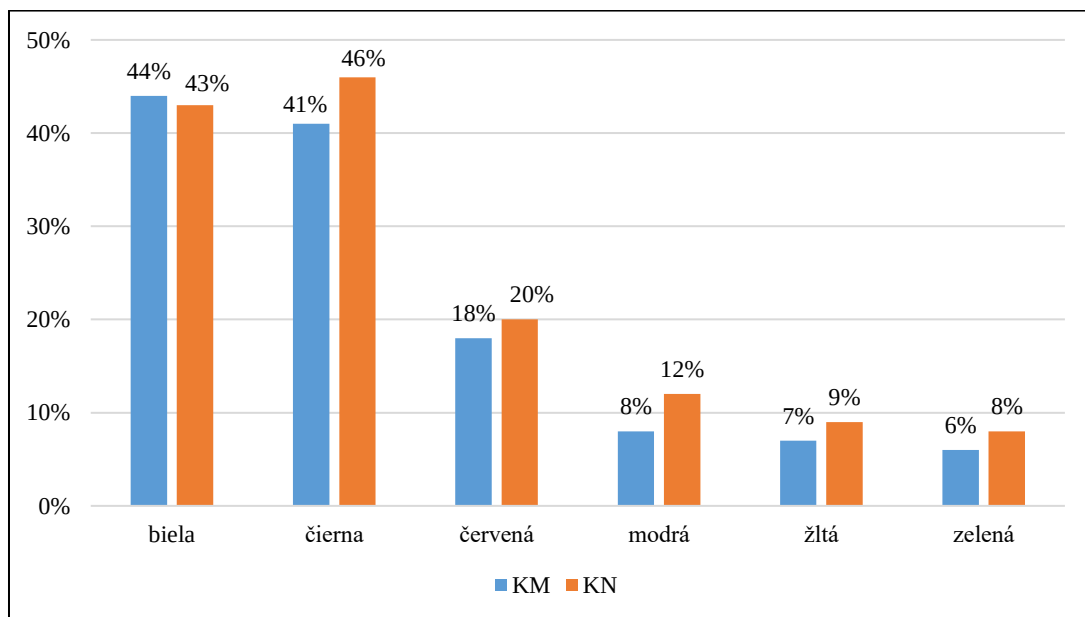
V oboch mestách sú prevažne jednofarebné texty (KM: 75%, KN: 70%). Dôvodom môže byť, že na upútanie pozornosti nie je dôležitý ani tak počet farieb textu, ale skôr kontrast medzi textom a farbou pozadia (ak je to vôbec cieľom, napr. pri čiernom texte na bielom papieri to cieľom nie je). Počet viacfarebných nápisov je určite menší: 20% dvojfarebných nápisov v KM, 21% v KN a 5% troj- a viacfarebných nápisov v KM a 9% v KN.

Graf 6 Počet farieb textu signov v KM a KN

Farbou textu sú obe ulice veľmi podobné. Najčastejšie sa vyskytujúce farby textu – bez ohľadu na počet farieb textu – sú: biela (KM: 44%, KN: 43%) a čierna (KM: 41%, KN: 46%). Biela farba písma sa zvyčajne objavuje na čiernom pozadí (napr. text napísaný bielou kriedou na čiernej tabuli) a čierna farba písma sa objavuje na bielom pozadí (napr. text vytlačený na hárku papiera A4). Je trochu prekvapujúce, že biela farba, podobne ako čierna, sa objavuje v texte takmer každého druhého znaku, keďže je jednoduchšie vytlačiť čierny text na tradičnom bielom liste ako naopak. Treťou najčastejšou farbou je červená (KM: 18%, KN: 20%), ktorá najčastejšie plní varovnú funkciu v rámci jazykovej krajiny územia. Modrá (KM: 8%, KN: 12%), žltá (KM: 7%, KN: 9%) a zelená (KM: 6%, KN: 8%) sú v jazykovej krajine KM a KN pomerne zriedkavé. V menej ako 2% textov v KM a KN sme sa stretli s farbami hnedá, ružová, sivá, oranžová a transparentná (čítaj: vystrihnutá nálepka nalepená na okennom skle).

Vyššie uvedené farby dominujú aj medzi jednofarebnými textami: biela (KM: 39%, KN: 33%), čierna (KM: 33%, KN: 38%), červená (KM: 9%, KN: 11%), žltá (KM: 6%, KN: 6%), modrá (KM: 4%, 5%), zelená (KM: 3%, KN: 3%). V tomto smere sme medzi oboma ulicami nenašli žiadny významný rozdiel. Spomedzi dvojfarebných textov sú najobľúbenejšie tieto farebné kombinácie (bez ohľadu na poradie farieb): čierna + biela (KM: 27%, KN: 28%), čierna + červená (KM: 28%, KN: 17%), biela + červená (KM: 9%, KN: 9%), biela + modrá (KM: 8%, KN: 7%), biela + zelená (KM: 7%, KN: 2%). Výraznejší (cca. 10%) rozdiel medzi oboma mestami vidno len vo farebnej kombinácii čierna + červená v prospech KM: dôvodom je, že v Maďarsku sú prefabrikované nefajčiarske tabule umiestnené takmer na všetky objekty, obsahujú okrem čiernej aj červené písmo.

Graf 7 Najčastejšie sa vyskytujúce farby textu signov v KM a KN

Významovú súvislosť s farbou textu sme zistili len v zanedbateľnej časti prípadov. V KM je počet zistených prípadov vyšší (10%) ako v KN (3%). Hlavným dôvodom je to, že prefabrikované tabule zákazů v Maďarsku, ktoré sa vyskytujú takmer na každom objekte, vyjadrujú výstrahu (*Tilos a dohányzás!*) červenou farbou písma. Je dôležité uvedomiť si, že v KN (*Zákaz fajčiť!*) rovnakú funkciu neplní farba písma, ale farba pozadia (farba písmen je biela, farba pozadia červená). Obe riešenia považujeme za vhodné na upriamenie pozornosti a zosilnenie významu.

Obr. 4 Význam farieb v KM

4 Záver

Z našich výskumov vyplýva, že KN, obývané prevažne maďarskou a slovenskou národnosťou, sa problematike viacjazyčnosti venuje viac ako väčšinové monoetnické mesto KM, pretože podiel viacjazyčných znakov v KN je dvakrát vyšší (35%) ako v KM (17%). Zároveň musíme dodať, že kým v KN sa dajú presadiť možnosti, ktoré poskytuje slovenský zákon o jazyku menšín vzhľadom na vysoký podiel Maďarov (viac ako polovica obyvateľstva) – a možno povedať, že v tomto svetle je počet viacjazyčných nápisov pomerne nízky – kým v KM nie je možné presadiť ustanovenia zákona upravujúce práva národností ohľadom viacjazyčných nápisov z dôvodu nízkeho podielu obyvateľov patriacich k národnostným menšinám (podiel všetkých národnostných menšín je pod 1%).

Zatiaľ čo viacjazyčnosť KN sa snaží uspokojiť miestne potreby prostredníctvom slovensko-maďarských dvojazyčných nápisov (miestny bilingvizmus), viacjazyčné alebo jednojazyčné anglické nápisy KM – aj keď ich počet je relatívne malý – sa snažia osloviť zahraničných turistov (všeobecná viacjazyčnosť). Mesto KN je očividne duplicitne bilingválne (všetky informácie v zdrojovom jazyku sú teda preložené) s ohľadom na maďarskú národnostnú menšinu, zatiaľ čo mnohé viacjazyčné signy v KM sú fragmentované (preložené sú len tie najpodstatnejšie informácie v zdrojovom jazyku).

Kým v KM je pomer viacjazyčných signov *top-down* a *bottom-up* relatívne rovnaký, v KN je vysoký pomer viacjazyčnosti v prípade signov *top-down*. V druhom prípade ide o jav, ktorý možno vo všeobecnosti pozorovať v maďarských obciach na Slovensku: na jednej strane preto, že úradnú dvojazyčnosť vyžaduje zákon o jazyku menšín a na druhej strane preto, že väčšina pamiatok je maďarských, preto pri slovenskom nápisu nemôže chýbať maďarský nápis. Zistilo sa tiež, že typ aktérov ovplyvňuje jazyk signov. Najviac viacjazyčných nápisov nájdeme v oblasti gastronómie, pretože potraviny/nápoje sa nevyberajú nasmerovaním alebo vyzdvihnutím z regálu, ale prečítaním a pochopením ponuky.

Tabuľka 4 Porovnanie niektorých aspektov viacjazyčnosti v KM a KN

		Stupeň viacjaz.	Účel viacjaz.	Druhý najfrekv. jazyk	Najfrekv. typ viacjaz.	Aktér s najväčšou mierou viacjaz.	Typ signov s väčšou mierou viacjaz.
1.	KM	nižší stupeň	skôr globálny	anglický	fragmentárna	gastronómia	top-down
2.	KN	vyšší stupeň	skôr lokálny	maďarský	duplicitná	gastronómia	top-down

V oboch skúmaných mestách dominuje biela a čierna farba písma (prvá je zvyčajne čierna a druhá na bielom pozadí). Farba textu sa len zriedkavo podieľa na formovaní významu. Ak áno, tiež to spravidla nemení, iba posilňuje význam textu. Na formovaní významu sa najčastejšie podieľajú červená (farba zákazu, varovania), zelená (farba prírody, environmentálneho povedomia), modrá (farba vody, dovolenky) a žltá (farba slnečného svetla, relaxu).

Použitá literatúra

- BAUKO, J. 2018. Komárom (Komárno) névszemiotikai tájképe. In: *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség: Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet I.* Kolozsvár : Scientia, 2018, s. 55-70.
- GAŠOVÁ, Z. 2020. Formy inojazyčnosti v jazykovej krajine. Analýza vybraných aspektov na príklade *Krčmy na Zelenéj* v Bratislave. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie V.* Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2020, s. 69-81.
- GYÖRIOVÁ BAKOVÁ, E. 2015. Jazyková situácia v Komárne. In: *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch.* Sociolinguistica slovacica 8. Bratislava : VEDA, 2015, s. 332-342.
- NÉMETH TAKÁCS, H. 2021. *Dvojazyčnosť verejného života na južnom Slovensku a jej uplatnenie v jazykovej praxi.* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021.
- SCHULZE, I. 2021. *Codebook. Zweisprachiges Codebuch zur Erfassung multimodaler Daten.* Banská Bystrica – München : Univerzita Mateja Bela, 2021. [Online]. [Cit. 26. 06. 2022]. Dostupné na: <https://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=8512>
- STOLTMANN, K. 2017. Die Linguistic Landscape von Kiel und Rostock. Langfristige Auswirkungen der Migrationspolitik im Vergleich. In: *Aktuelle Tendenzen in der Variationslinguistik.* Hildesheim/Zürich/ New York : Georg Olms Verlag, 2017, s. 319-341.
- REH, M. 2004. Multilingual writing: A reader-oriented typology with examples from Lira Municipality (Uganda). *International Journal of the Sociology of Language.* Vol. 170, 2004, s. 1-41. [Online]. [Cit. 08. 07. 2022]. Dostupné na: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ijsl.2004.2004.170.1/html>
- Zákon č. 270/1995 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky. [Online]. [Cit. 08. 07. 2022]. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270>
- Zákon č. 184/1999 Z. z. Zákon o používaní jazykov národnostných menšín. [Online]. [Cit. 08. 07. 2022]. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1999-184>
- Nariadenie vlády č. 221/1999 Z. z. Nariadenie vlády Slovenskej republiky, ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnostnej menšine tvoria najmenej 20% obyvateľstva. [Online]. [Cit. 08. 07. 2022]. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1999-221>
2001. évi XCVI. törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről. [Online]. [Cit. 08. 07. 2022]. Dostupné na: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100096.tv>
2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól. [Online]. [Cit. 08. 07. 2022]. Dostupné na: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv#ljb15id723e>

Autori príspevku

Dr. habil. **Sándor János Tóth**, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: toths@ujssk

Mgr. **Vojtech Istók**, PhD.
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: istokv@ujssk

Mgr. **Gábor Lőrincz**, PhD.
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: lorinczg@ujssk

ADRESÁR

doc. PaedDr. **Zdenko Dobrik**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: zdenko.dobrik@umb.sk

doc. Mgr. **Zuzana Gašová**, PhD.
Katedra jazykovedy a translatológie
Fakulta aplikovaných jazykov EUBA
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava, SK
E-mail: zuzana.gasova@euba.sk

Mgr. **Vojtech Istók**, PhD.
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: istokv@uj.sk

doc. PaedDr. **Petra Jesenská**, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
Email: petra.jesenska@umb.sk

Mgr. **Jana Lauková**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.laukova@umb.sk

Mgr. **Gábor Lőrincz**, PhD.
Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: lorinczg@uj.sk

PhDr. **Eva Molnárová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: eva.molnarova@umb.sk

Dr. habil. **Sándor János Tóth**, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UJS
Bratislavská 3322
945 01 Komárno, SK
E-mail: toths@uj.sk

Bc. **Nikola Tomaščiková**
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: nikola.tomascikova@student.umb.sk

OD TEXTU K PREKLADU XVI
(2. časť)
LINGUISTIC LANDSCAPE

Editorky	doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD. PhDr. Eva Molnárová, PhD.
Recenzentky	prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc. doc. Mgr. Marketa Štefková, PhD.
Jazyková redaktorka	PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.
Technická redaktorka	PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.
Forma	elektronická
Náklad	50 ks
Rozsah	69 strán
Rok vydania	2022
Vydanie	prvé
Vydavateľ	Jednota tlumočníkov a prekladateľů Praha 2022

Publikácia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0115 a je súčasťou riešenia projektu *Jazyk v meste – dokumentovanie multimodálnej semiosféry jazykovej krajiny na Slovensku a z komparatívnej perspektívy*.

ISBN 978-80-7374-134-1